

Odras stvarnih odnosa moći između Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva nakon Velikog potresa u "Dubrovniku ponovljenom" Jakete Palmotića Dionorića

Miloš, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:632717>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-05**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stariju hrvatsku književnost

**ODRAZ STVARNIH ODNOSA MOĆI IZMEĐU DUBROVAČKE
REPUBLIKE I OSMANSKOG CARSTVA NAKON VELIKOG
POTRESA U *DUBROVNIKU PONOVLJENOM* JAKETE PALMOTIĆA
DIONORIĆA**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Petra Miloš

Zagreb, 8. srpnja 2020.

Mentor

Prof. dr. sc. Davor Dukić

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Odnos književnosti i zbilje.....	4
3. Povijesni kontekst	7
3.1. Uloga Dubrovačke Republike u međunarodnoj zajednici.....	7
3.2. Atributi unutarnjeg suvereniteta Dubrovačke Republike	9
3.3. Dubrovnik u vrijeme Velikog potresa	11
4. Tumačenje odnosa moći u <i>Dubrovniku ponovljenom</i> – analiza i interpretacija djela	13
4.1. Uspostava vlasti i odnosa moći u Dubrovačkoj Republici nakon Velikog potresa...	14
4.2. Diplomatski odnosi moći.....	19
4.2.1. Martolica Zamagna i Mato Menze Orčulić na Porti	20
4.2.2. Generalni providur kod Dubrovnika	23
4.2.3. Kuničić kod bosanskog paše	27
4.2.4. Jakimir i Bunić na Porti.....	34
4.3. Moć eshatološkog svijeta.....	48
4.4. Dubrovački ideologemi kao sekundarni oblici moći.....	52
4.4.1. Vjerski ideologem	53
4.4.2. Aristokratski ideologem	56
4.4.3. Ideologem slobode	57
4.4.4. Ideologem slovinstva.....	58
5. Jaketa Palmotić Dionorić kao književni diplomat	60
6. Zaključak.....	63
7. Literatura.....	64

1. Uvod

Iako površinom gotovo neznatna naspram susjednih sila, Dubrovačka je Republika tijekom stoljeća svojeg postojanja imala veoma značajnu političku i gospodarsku ulogu na međunarodnoj pozornici. Toliko značajnu da neki znanstvenici još i danas nastoje odgonetnuti je li „državnost“ Republike, koja traje do devetnaestog stoljeća, mit ili stvarnost (Mitić 2014: 11). Političku prošlost Dubrovnika obilježila su četiri razdoblja. Od njegova osnutka u 7. stoljeću do 1204. godine, Dubrovnik je bio pod bizantskom vlašću da bi u drugom razdoblju (do 1358.) potpao pod vlast Mletačke Republike. Upravo 1358. godina predstavlja prekretnicu u dubrovačkoj povijesti zato što u njoj Dubrovnik postaje samostalna i slobodna država u sklopu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije istovremeno prihvaćajući zaštitu Ugarske. Kada 1526. godine ulazi u svoje posljednje razdoblje, Dubrovnik postaje neovisna država sa svim formalnim i stvarnim atributima svoje suverenosti koje će zadržati sve do nestanka s političke karte 1808. godine (Foretić 1980: 6). Iako se smatrala neovisnom državom, valja naglasiti da je sloboda Dubrovačke Republike u određenoj mjeri ipak bila ograničena radi plaćanja godišnjeg harača Osmanskom Carstvu o čemu će biti više riječi u daljnjem tekstu. Upravo će posljednje razdoblje Dubrovačke Republike, preciznije druga polovica 17. stoljeća, biti u središtu zanimanja ovog rada.

Iako je naizgled imala miran i skladan život, što je i očekivano za jednu malu, ali istovremeno bogatu državu, politička je i gospodarska scena Dubrovačke Republike ipak ostala obilježena određenim previranjima. Uzrok je tomu prvenstveno bila njezina posrednička uloga između dviju moćnih susjednih sila – Osmanskog Carstva kojemu je plaćala godišnji harač i Mletačke Republike s kojom je na morskoj granici nastojala održavati mir. Iako je zahvaljujući pomorskoj trgovini u 16. stoljeću doživjela svoj najveći procvat i ekonomski uspon, Dubrovačka je Republika već početkom 17. stoljeća počela ekonomski slabjeti (Mitić 2004: 19-20).¹ Usporedno je počeo stagnirati i njezin književni, odnosno umjetnički život općenito, pa su tako u prvih petnaestak godina druge polovice 17. stoljeća nastajala nevelika i neoriginalna ostvarenja koja su bila jeka klišejiziranih i jezično-stilskih postupaka prethodne epohe (Letić 1982: 147). Čini se kao da je pojava nekog velikog

¹ To će potrajati sve do sredine 18. stoljeća kada Dubrovačka Republika ponovno doživljava ekonomski uspon koji će se zadržati do sama kraja njezina postojanja (Mitić 2004: 19-20).

događaja, koji će uzdrmati dubrovačko stanovništvo, a istovremeno dati motivaciju i tematsku podlogu dubrovačkim književnicima za daljnje stvaranje, bila nužna.

Dubrovnik je 1667. godine pogodio veliki potres čije je katastrofalne posljedice osjetilo cijelo njegovo stanovništvo. Iako se u trenucima potpunog beznađa i nemoći činilo nemogućim, Dubrovačku je Republiku u očima susjednih sila trebalo predstaviti kao stabilnu i jaku državu, dovoljno sposobnu da zadrži svoju slobodu te dovoljno jaku da se odupre otvorenim nasrtajima Osmanskog Carstva i Mletačke Republike. Znajući da njezin opstanak i sloboda ovise isključivo o (uspješnim) diplomatskim poslovima s osmanskim sultanom i mletačkim duždom, Dubrovčanima nije preostalo ništa drugo nego svu svoju snagu i vjeru uložiti u diplomatske pregovore. Cijeli je ovaj događaj bio poticaj Jaketi Palmotiću Dionoriću (1623-1680) za pisanje epa *Dubrovnik ponovljen*, objavljena tek 1878. godine. Iako ga je odlikovalo umješno stihotvorstvo, Palmotić Dionorić je prije svega bio dubrovački vlastelin koji je osim glavnih dužnosti u Gradu veoma uspješno vodio i diplomatske pregovore u inozemstvu. Budući da je u vremenu najveće krize kao iskusan diplomat predvodio poklisarsku misiju osmanskome sultanu, a kasnije svoj pohod uobličio u epsko djelo, njegova je uloga i kao državnika i kao književnika zaista neupitna. U tom smislu, *Dubrovnik ponovljen*, kao posljedica prirodnih nedaća, povijesnih i političkih mijena te pjesničkog umijeća jednog diplomata, ima vrlo značajnu ulogu u hrvatskoj književnoj tradiciji.

Imajući u vidu povijesni kontekst katastrofalnog potresa, urušen unutarnji sustav vlasti, poseban položaj Dubrovačke Republike u sklopu Osmanskog Carstva kao i Palmotić Dionorićeve diplomatske dužnosti presudne za njezin opstanak, cilj je ovog rada opisati kako je povijesni kontekst utjecao na samo djelo, odnosno kako su u *Dubrovniku ponovljenom* prikazani stvarni odnosi moći u samu Gradu, ali ponajviše stvarni odnosi moći između Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva. S druge strane, nastojat će se objasniti i obrnut proces potencijalne uloge sama epa u ondašnjem društvenom i političkom kontekstu Dubrovačke Republike. Fokus će se pritom staviti na diplomatske epizode koje zauzimaju najveći dio djela, a u kojima se istovremeno najbolje odražavaju međunarodni odnosi moći. Istraživačko polazište diplomatskog rada predstavlja ep *Dubrovnik ponovljen*, dok će za povijesnu kontekstualizaciju i teorijsku konceptualizaciju poslužiti relevantna povijesna literatura vezana uz događaje prije i poslije Velikog potresa, književnopovijesni izvori kojima se u svijetlu povijesnog konteksta tumači samo djelo kao i teorijski izvori koji će poslužiti u konceptualizaciji i tumačenju središnjeg pojma moći. Osim analize i interpretacije književnog prikazivanja odnosa moći, u ovom će se radu dati kritički osvrti na relevantnu literaturu te će

se razmotriti mogući odgovori na povijesna pitanja poput: zahvaljujući kojim je ideologemima Dubrovačka Republika uspjela opstati u 17. stoljeću te kako je zadržala svoju slobodu i oduprijela se puno moćnijim silama Mletačke Republike i Osmanskog Carstva?

U idućem se poglavlju daje teorijska konceptualizacija odnosa teksta i konteksta kao i teorijsko razmatranje moći kojoj će se u radu pristupiti isključivo kao društvenoj kategoriji. U trećem se poglavlju daje povijesna kontekstualizacija kojom će se ukratko objasniti politički položaj Republike u odnosu na Osmansko Carstvo i Mletačku Republiku u 17. stoljeću, unutarnji ustroj vlasti Dubrovačke Republike, kao i okolnosti u samu gradu tijekom i nakon potresa. U središnjem dijelu (četvrto poglavlje) polazište predstavlja ep *Dubrovnik ponovljen* te će se na temelju diplomatskih misija dubrovačkih poklisara analizirati i interpretirati odnosi moći između Dubrovačke Republike i susjednih sila, dok će u petom poglavlju dubrovačka moć biti prikazana kroz prizmu onoga što je u ovom radu nazvano „sekundarnim oblicima moći“. U posljednjem se, šestom poglavlju, smještajući djelo u književni i povijesni kontekst, nastoji objasniti zašto Palmotić Dionorić piše upravo tako kako piše, a sve u svrhu prezentiranja potencijalne uloge djela u ondašnjoj Dubrovačkoj Republici.

2. Odnos književnosti i zbilje

Još se od antičkih vremena počelo promišljati o odnosu književnosti i zbilje te su se u književnoj teoriji smjenjivale brojne paradigme, dok su njezini teoretičari uspostavljali različite veze između teksta i konteksta: od Aristotelova pojma *mimesis* kao oponašanja zbilje, preko Saussureove konceptualizacije jezika i uspostavljanja nešto drugačijih, arbitrarnih odnosa sa zbiljom, do suvremenih teorija udaljavanja dvaju entiteta. Vodeći se upravo suvremenim teorijama tumačenja odnosa teksta i konteksta, u radu se polazi od shvaćanja teksta kao nastalog u svojoj biti iz politike povijesno udaljena razdoblja i usmjerena prema politici tog razdoblja (Pechter 1987: 299).² Kako u tom smislu, pozivajući se na primjenjivost Aristotelovih shvaćanja na poetiku starije književnosti, govori Zdenko Škreb: „Pisac jest doduše vezan uz prirodu i ne smije se udaljiti od nje, ali on prodire u prirodu dublje od ostalih i spoznaje bit stvari, i tu bit on treba da prikaže – treba da prikaže *drugu prirodu*“ (1964: 5). Prema Škrebovu je shvaćanju zbilja smještena u određeni društveno-povijesni kontekst čime se naglašava njezina društveno determinirana narav, dok se pri opisu fikcije naglašava slobodni prostor sinteze i modeliranja književne stvarnosti iz zbiljskih danosti (Car, 2009: 160). Na tom tragu, jasno je da autor u svojem djelu može koristiti povijesnu stvarnost kao „stabilnu referentnu točku“ (Pechter 1987: 293), ali da pritom, u određenoj mjeri, stvara novi svijet vlastite imaginacije jer ne mora isključivo pripovijedati o stvarnim događajima, već „o onome što bi se moglo očekivati da se dogodi, to jest, o onome što je moguće da se dogodi po vjerojatnosti ili nužnosti“ (Aristotel 1979: 35). Slijedeći pojednostavljeno i plošno shvaćanje da je književnost neodvojiva od povijesnog konteksta u kojem nastaje, može se reći da Palmotić Dionorić svoj ep temelji na zbilji koja se očituje u elementima stvarnih događaja, autobiografskih motiva i dokumentarističkih zapisa upotpunjujući ga pritom fantastičnim svjetovima i likovima koji pridonose stvaranju zasebna fikcionalnog svijeta. Takvim postupkom ostavlja recipijenta u nedoumici koliko je ep „uistinu dokumentaristički pouzdan, koliko se fiktivnog 'potkralo' u prikaz zbiljskih događaja, odnosno koliko je zbilja definirala dimenziju Palmotićeva epa“ (Abbott 2008: 65 prema Stojan 2014: 30). Iz ovakva teorijskog okvira proizlazi da će se Palmotić Dionorićev ep u ovom radu promatrati u terminima djelovanja i utjecaja povijesnog konteksta na sam tekst što će se prvenstveno odnositi na književni prikaz stvarnih odnosa moći između Dubrovnika i susjednih sila. S druge strane,

² Bez obzira na pretpostavku da je Palmotić Dionorić svoje djelo počeo pisati još u vrijeme svoje diplomatske misije.

stvarajući posredstvom teksta novu stvarnost, odnos je ovih dvaju entiteta mogao imati i suprotan smjer u kojem tekst dobiva djelatnu funkciju i potencijalno utječe na kontekst. Ipak, iako je diskurs „intencionalna, kontrolirana, svrhovita ljudska aktivnost“ (Van Dijk 1997: 8), djelo se Jakete Palmotića Dionorića neće proučavati u smislu autorove intencije političkog aktivizma, zadobivanja ili održavanja vlastite pozicije moći, već upravo u smislu otkrivanja potencijalne moći koju je takvo djelo moglo imati u društvenom i političkom životu zajednice u kojoj je nastalo. Iako se interpretacijom djela ne potiče na političko djelovanje ili, bolje reći, političku promjenu u smislu osvete ili obračuna na kontekstualnoj razini, djelo je itekako moglo utjecati na kontekst Dubrovačke Republike 17. stoljeća i percepciju onih kojima je bilo dostupno, i to najviše u vidu otklanjanja bilo kakvih sumnji u sposobnost i odanost dubrovačke vlastele te učvršćivanja položaja njezine vrhovne moći.

Da bi se uopće moglo govoriti o stvarnim odnosima moći između Dubrovačke Republike i susjednih sila, kao i njihovu projiciranju u diskurs, valja prije svega dati teorijski okvir unutar kojeg će se spomenuti koncept proučavati. U radu se polazi od moći kao isključivo društvene kategorije jer se ona uvijek uspostavlja i mjeri prema drugom pojedincu ili društvu (Stojanović 1982: 19) te će se s obzirom na višeznačnost i neodređenost pojma nastojati kombinirati nekoliko teorijskih polazišta. S jedne bi se strane moć, u skladu s „intuitivnim shvaćanjem“, mogla definirati kao „sposobnosti pojedinca, grupe ili države da nametne svoju volju drugome, oslanjajući se pritom na efikasnost sredstava sile u slučaju nepokoravanja“ (Schwarzenberger, 1951: 12). To će se najviše očitovati u političkom uređenju Dubrovnika kao aristokratske republike, njegovu vazalnom odnosu s Osmanskim Carstvom te u dubrovačko-osmanskim i dubrovačko-mletačkim pregovorima, međusobnim uvjeravanjima i prijetnjama silom. Pritom se sila ne shvaća isključivo samo kao fizička sila, već se ona izvodi i iz „ekonomske, tehničke, kulturne i druge razvijenosti“ (Stojanović, 1982: 11). Uz opći je pojam moći usko vezan i pojam „političke moći“ kao samostalnog činitelja „u društvenom životu, u odnosu među ljudima i među društvima“ (isto: 26). Upravo će u kriznoj situaciji Velikog potresa, kao središnjem događaju sama epa, sva politička moć biti u rukama preživjele dubrovačke vlastele. Novonastala je situacija susjednim silama pružila mogućnost da se razlike u „društvenim moćima“ povećaju, što je samim time bio motiv za sukob između nositelja „političkih moći“ (isto: 27) na trima politički suprotstavljenim stranama (Dubrovačke Republike, Osmanskog Carstva i Mletačke Republike) te istovremeno poziv dubrovačkoj vlasteli na samoobranu i pokušaj održavanja *statusa quo*.

S druge strane, prilikom tumačenja ponovnog uspostavljanja vlasti u Dubrovačkoj Republici, ali i onoga što se u radu naziva „sekundarnim oblicima moći“, poći će se od dviju komplementarnih definicija prema kojima moć „pripada skupini i postoji samo tako dugo dok skupina ostaje na okupu“ (Arendt, 1996: 182), a istovremeno se odražava i u odnosu snaga koji su imanentni području u kojem se očituju i tvore njegovu organizaciju, kao i u igri koja te odnose snaga putem neprestanih borbi i sučeljavanja preobražava, obrće i jača (Foucault 1994: 65). U tom će se smislu istaknuti četiri dubrovačka ideologema kao snage koje, u svojem međusobnom odnosu te u odnosu sa središnjim ideologemom dubrovačke diplomacije, čine ukupnu moć Dubrovačke Republike u međunarodnim odnosima.

3. Povijesni kontekst

3.1. Uloga Dubrovačke Republike u međunarodnoj zajednici

Tijekom druge polovice 17. stoljeća, razdoblja koje će za potrebe ovog rada biti u središtu razmatranja, Dubrovačka je Republika bila autonomna i donekle slobodna država. Donekle slobodna zato što se uslijed jačanja osmanske vlasti u Bosni i pada srpske despotovine još 1458. godine obvezala na plaćanje godišnjeg harača susjednom Osmanskom Carstvu koji će uz dogovore, sporazume i neke preinake, plaćati sve do pada Republike 1808. godine (Miović 2003: 10-12). Kako bilo, plaćanje je harača najbolja odluka koju su Dubrovčani u tom trenutku mogli donijeti prvenstveno zato što su europske sile tada bile znatno oslabljene, dok je Osmansko Carstvo u vojnom smislu bilo izuzetno moćno. U osmanskim je očima dubrovačko plaćanje harača bilo jedna stepenica prema potpunom zauzimanju Republike, dok su ondašnji suvremenici kao i sami Dubrovčani imali posve drugačije stavove:

U tom je gradu općina sama za sebe i sama se upravlja, ne priznaje nikakvoga gospodara, jer godišnji danak plaća kralju Ugarske, a to isto čini i Turcima, kako bi s njima bila u miru (isto: 16).³

Istina je da je Dubrovačka Republika godišnjim dankom najviše od svega plaćala mir. Iako su ju smatrale svojim vazalom, Osmanlije ipak nisu inzistirale na utvrđivanju detaljnih odredbi sporazuma jer bi time naštetile vlastitim interesima. Naime, „Osmanlijama je trebala luka na neutralnom području, kroz koju bi trgovačka roba neometano protjecala bez obzira na političke situacije bilo kakve vrste“ (Miović 2005: 16). Tako je Dubrovnik, zadržavši autonomiju, imao značajnu ulogu posrednika između istočnog i zapadnog svijeta.⁴ Da su ga Osmanlije svrstale među klasične haračare, uništile bi mu neutralnost, a samim time i vlastiti gospodarski prosperitet koji je dolazio s njegovom slobodom. Dubrovčani su često morali dokazivati odanost sultanu što su, osim godišnjeg harača, činili i špijunažom Mlečana jer se

³ „Citiran je Ivan grof Solmsa, njemački hodočasnik u Palestinu 1483., koji je na proputovanju posjetio Dubrovnik.“ (Miović, 2003: 16).

⁴ „Dubrovačka carinarnica time se toliko okoristila da je možemo smatrati jednom od najbogatijih dubrovačkih državnih ustanova od početka 17. stoljeća. U prilog tome dovoljno je reći da je tada u potpunosti ili najvećim dijelom namirivala troškove za dubrovački harač Osmanlijama“ (Miović 2005: 101).

na Porti uvijek očekivalo i podrazumijevalo da će poklisari harača donijeti neku novu vijest.⁵ Zauzvrat, zbog svoje su odanosti uživali osmansku zaštitu prilikom bilo kakve ugroze što se najviše odnosi na pokušaje nasilne mletačke dominacije Jadranom. Iako se može reći da iza paravana prijateljstva i tolerancije nisu prestajale napetosti između Osmanskog Carstva i Dubrovačke Republike, taj je odnos ipak u većoj mjeri bio jasno definiran. S druge strane, dubrovački je stav prema Mlecima, svojem morskom susjedu, bio više obrambeno-neprijateljska karaktera. Od toga da se smatrala gospodaricom Jadranskog mora, pa je samim time često svojatala sve što se u njemu nalazi (većinom dubrovačke otoke koje je silom pokušala preuzeti), preko ugrožavanja dubrovačkog monopola na prodaju soli, rad luke i trgovačke dominacije Jadranskim morem uopće, pa sve do pridobivanja Osmanlija u Bosni i na Porti u pogodovanju protiv Dubrovačke Republike, postaje jasno da je Dubrovnik predstavljao veliki trn u oku Mletačkoj Republici (isto: 102). Odnos se između dviju republika dodatno zaoštrio otvaranjem mletačke luke u Splitu 1592. godine čime je dovedena u pitanje jedinstvenost i neophodnost dubrovačke luke. U takvim je kriznim situacijama Osmansko Carstvo predstavljalo Dubrovniku „presudnu kariku koja je stvarala ravnotežu odnosa snaga, štiteći je od mletačke dominacije“ (Miović 1996: 403). Ipak, osim što su se u svojem razvoju trgovačkih poslova u unutrašnjosti Balkana i Podunavlja služili upravo dubrovačkim kolonijama i karavanskim putovima, Mlečani su imali i druge koristi od Dubrovačke Republike. Iako su bili svjesni da sve novosti iz kršćanskog svijeta prenose sultanu, Mlečani su iskorištavali dubrovačke trgovce i poklisare kao špijune koji će prikupljati vijesti o Osmanlijama za kršćanske zemlje. Čak se za samu Republiku tvrdilo da je „puna špijuna koji rade za osmanske neprijatelje. Zaista, jedan španjolski dojavljivač zaključio je da je Dubrovnik 'najbolje mjesto na svijetu za obavijesti o sultanu'“ (Miović 2005: 50).

Iako je Dubrovačka Republika svojim posredovanjem nastojala biti neutralna tampon-zona koja povezuje dvije politički suprotstavljene strane, to joj nije uvijek uspijevalo jer je u praksi ponekad morala djelovati povlađujući čas jednoj, čas drugoj strani. Ipak, svjesna da njezin opstanak ovisi o toj neutralnosti, stoljećima je uspješno balansirala odnose moćnih susjeda. U tom je kontekstu „neutralnost na opću korist, sa svim iznesenim popratnim činjenicama, bila tijekom stoljeća najjače obrambeno oružje Dubrovačke Republike“ (Miović 2003: 18).

⁵ Postoji petnaestak fermana koji potvrđuju da su se Dubrovčani pokoravali osmanskim zahtjevima špijuniranja (usp. Miović 2005: 47).

3.2. Atributi unutarnjeg suvereniteta Dubrovačke Republike

Iako se 1458. godine obvezala na redovito plaćanje godišnjeg harača („dara“) Osmanlijama, još je oslobođenjem od mletačke vlasti Višegradskim ugovorom 1358. godine ugarsko-hrvatski kralj zagarantirao Dubrovačkoj Republici neovisnost, nepovredivost granica, slobodu trgovine i neutralnost u slučaju rata (Mitić 2014: 29). Također, i osmanski je sultan prilikom sklapanja sporazuma s Dubrovčanima prisegnuo na čitav niz odredbi među kojima su: poštivanje dubrovačke slobode, dopuštanje vladavine po njihovim zakonima, dopuštanje dubrovačkim trgovcima da se slobodno kreću po osmanskom području, poštivanje zahtijeva da na dubrovačko tlo neće stupiti nijedan Osmanlija, osim sultanovog poslanika i sl.⁶ Tako je Dubrovačka Republika u 17. stoljeću načelno bila slobodna i autonomna država s vlastitim unutarnjim sustavom vlasti. Ono što je pridonosilo njezinoj neovisnosti, svakako je točno utvrđeno državno područje s jasno definiranim teritorijalnim granicama koje su priznavale susjedne zemlje i unutar kojih su važili „samo zakoni doneseni od nadležnih organa u Dubrovniku, kao sjedištu države“ (isto: 33).

Samo se dubrovačko društvo dijelilo na vlastelu, građane i seljake. Dok su unutar ove aristokratske republike građani bili bez političkih prava, ali istovremeno činili osnovnu ekonomsku snagu Grada, sva je vlast bila u rukama vlastele koja je tijekom 17. stoljeća počela ekonomski slabjeti i demografski opadati. Vlastela je imala pravo iz svojih redova birati kneza koji bi obnašao dužnost samo mjesec dana kako bi se spriječilo uvođenje samovlade. Dubrovnik je upravo činom biranja kneza stekao jedan od važnih atributa samostalne države. Usko se uz instituciju kneza veže i Malo vijeće koje je, kao izvršna vlast, imalo karakter ministarskog vijeća. Osim što je s knezom predstavljalo državu, ono je u punom smislu riječi bilo izvršni organ Velikog vijeća i Senata. S vremenom se institucija kneza svela na reprezentativnu funkciju, dok je o najvažnijim pitanjima unutarnje i vanjske politike odlučivalo Vijeće umoljenih (Senat) koje postaje stvarna vlada Dubrovačke Republike. Uz ova se dva organa nalazi i Veliko vijeće koje je u početku izvršavalo svu zakonodavnu djelatnost, no njegova će se uloga s vremenom smanjiti u korist Senata. U Velikom vijeću, prije svega, stoji suverenitet Dubrovačke Republike te je njegov najveći značaj u tome što postaje izborno tijelo svih državnih službenika – od kneza do Vijeća umoljenih. Na temelju svega navedenog, jasno je da je unutarnja uprava Grada bila čvrsta, neovisna i prilagođena

⁶ Cjelovit popis uvjeta sporazuma vidi u: Miović 2003: 11.

dubrovačkim potrebama. Kao takva, bila je čvrst temelj samostalnosti Dubrovačke Republike i njezine najveće moći (isto: 53-57).

3.3. Dubrovnik u vrijeme Velikog potresa

U srijedu uoči Uskrsa, 6. travnja 1667. godine između osam i devet sati ujutro Dubrovnik je pogodio veliki potres koji će, bez sumnje, biti jedan od najvećih i najznačajnijih događaja njegove povijesti. Potres se dogodio usred mirnog i sunčanog dana, dok je knez prisustvovao misi u kapeli Kneževa dvora, a članovi Velikog vijeća čekali početak sjednice (Foretić 1980: 133). Iako je trajao vrlo kratko, snaga je potresa bila toliko jaka da se dotad bogata, uspješna i skladna država pretvorila u gomilu ruševina i mrtvih tjelesa. Da tragedija bude veća, ono što nije uništio potres, izgorjelo je u požaru koji se širio iz ognjišta razrušenih domova i približavao Divoni, zgradi u koju su trgovci skladištili robu (Foretić 1980: 133). More se potpuno povuklo iz luke, a usidrenim su se brodovima razbile kobilice jer su pali na ogoljeno stjenovito tlo. U mnogim je izvorima potres opisan na začuđujuće sličan način. Tako i povjesničar Radovan Samardžić vrlo slikovito dočarava apokaliptičnu atmosferu netom nakon podrhtavanja tla:

Od naglog rušenja digla se tako gusta prašina da je zamračila nebo. Dan je najednom potamneo, a sunčeva svetlost, probijajući se kroz gustu koprenu, postala je krvava i utuljena. Zemlja je pucala i velike pukotine u predgrađima gurale su čitave kolibe; bunari su odjednom presušili, vrela su počela da izbacuju žutu, gustu masu, da bi zatim sasvim usahla (1983: 224).

Točan se broj stradalih ni danas ne zna, ali zasigurno je preko dvije tisuće dubrovačkog stanovništva, tijekom i nakon ove nepogode, izgubilo život. Među njima su bili niži slojevi društva, ali i velika većina vlastele koja je vodila Grad. U tom je razdoblju izbezumljenosti, straha i borbe (isključivo) za vlastiti život došlo do „oslobađanja od svih društvenih i moralnih stega“ (isto: 226) koje su dotad ograničavale dubrovačko stanovništvo. U jeku potpunog bezvlašća dolazi i do brisanja granica u hijerarhiji društva što se jasno vidi u pljačkama u kojima su se najviše okoristili najniži slojevi – sluge, radnici i stranci iz zaleđa – nasilno uzimajući bogatstvo svojih gospodara. Osim toga, ovaj je događaj stavio na kušnju i moralnu čvrstinu vladajućeg sloja dubrovačkog patricijata koju je većina vlastele zapravo iznevjerila (Harris 2006: 337). To se, prije svega, vidi u njihovu napuštanju Grada, a kod onih koji su ostali, iskorištavanju kaosa za pljačkanje državne blagajne i sudjelovanje u sveopćem grabežu.⁷ Iako se u ovom razdoblju društvene krize i izvrnutih pozicija moći činilo nemogućim, najvažnije je bilo pokušati vratiti stari društveni poredak. Tu se istaknuo iskusni

⁷ Primjerice, prilikom prenošenja novca u Revelin, i kmetovi i gospoda razdijelili su dio novca među sobom (Usp. Foretić 1980: 134).

senator Luka Zamanja koji je odlučno zastupao stajalište da se Grad ne smije napustiti i da ga je zajedničkim snagama potrebno obnoviti. Na njegovu su inicijativu vlast preuzeli preživjeli plemići i građani okupljeni u Vijeće desetorice koje se dolaskom Marojice Kaboge i Nikolice Bunića pretvorilo u Vijeće dvanaestorice.

Ukratko, nakon inicijalnog šoka, već negdje 11. travnja Republika se ubrzano konsolidirala na nekoliko temeljnih frontova: moralno-psihološkom, jer je široko prihvaćena i zakonom kodificirana odluka da se Dubrovnik obnovi; institucionalnom, jer je počela uspostava efektivne vlasti i izbor najvažnijih magistrata; vojnom, jer je uspostavljen zapovjedni lanac i regrutirano nekoliko stotina ljudi za obranu Grada (Kunčević i Madunić 2014: 185).

Samim time što je u ovim nesretnim okolnostima bila znatno oslabljena, Dubrovačka je Republika postala laka i primamljiva meta napada snažnih susjednih država koje su ionako tijekom stoljeća pokazivale tendenciju njezina prisvajanja. Srećom, dubrovačke fortifikacije nisu bile ozbiljno oštećene što će se, uz vojnu obranu, pokazati veoma važnim za opstanak same države. Bez obzira na to, članovima je novoosnovana Vijeća bilo jasno da je diplomacija jedini način kojim će osigurati stabilnost svoje Republike. Dubrovnik je trebalo prikazati kao uništen, oslabljen i ovisan o materijalnoj pomoći ostalih država, ali istovremeno, zahvaljujući trgovini i očuvanim zidinama, i dalje stabilan i, u političkom smislu, neovisan o Mletačkoj Republici ili Osmanskom Carstvu. Iako nitko u ovakvim vremenima nije mogao garantirati uspjeh u diplomatskim poslovima, jedino je preostalo izabrati najbolje i u govoru najvještije poklisare koji će, požrtvovalni i vjerni svojoj državi, u pregovorima sa stranim velikodostojnicima dati najbolje od sebe. U tom su kontekstu „politička mudrost, diplomatska umešnost i hrabra postojanost Dubrovčana tog veka sve više sredstva u borbi za slobodu koja je sve manje posledica poslovnih veza i novaca, a sve više rezultat nemerljivih napora.“ (Samardžić, 1983: 13).

4. Tumačenje odnosa moći u *Dubrovniku ponovljenom* – analiza i interpretacija djela

Za bolje razumijevanje odabrane teme valja, prije svega, istaknuti nekoliko najvažnijih osobitosti sama epa te diplomatsku komponentu smjestiti u širi kontekst djela. Riječ je o nedovršenu religiozno-patriotskom epu od dvadeset pjevanja koji opisuje odnos Dubrovačke Republike sa susjednim silama od travnja 1667. do kraja 1669. godine. Posebnost se epa očituje u spoju dokumentarističkog teksta, autobiografije, putopisa i fikcije u kojem isključivo dokumentarističko-autobiografski momenti djeluju pomalo suhoparno, dok oni fikcionalni na određenim mjestima imaju presudnu ulogu pokretača radnje, a u pojedinim epizodama djeluju kao puko zadovoljavanje konvencija baroknog epa. S obzirom na to da su prisutni i opisi samih poklisarskih putovanja, radnja će epa biti prožeta putopisnim elementima kao što su opisi krajolika kojima protagonisti prolaze, ljudi koje susreću i događaja koje na putu proživljavaju. U Palmotić Dionorićevu epskom oblikovanju svi se ovi dijelovi međusobno isprepliću, pa samim time tvore skladnu i homogenu cjelinu. Prenoseći vlastito diplomatsko iskustvo u epski stih, jasno je da će većinu epa zauzimati Palmotić Dionorićeva poklisarska misija na Porti netom nakon Velikog potresa, u kojoj je svojim diplomatskim umijećem, uz pomoć Nikole Bunića, nastojao očuvati ugroženi suverenitet Dubrovačke Republike. No, prije bilo kakvih vanjsko-političkih radnji najvažnije je bilo uspostaviti red u samu Gradu.⁸

U tom kontekstu, slijedeći kronološki radnju epa, u idućim se potpoglavljima najprije daje analiza i interpretacija uspostavljanja vlasti i odnosa moći u samu Gradu, a potom i opisi odnosa moći između Dubrovačke Republike i susjednih sila koji se najbolje odražavaju u diplomatskim poslanstvima. Tako se prvi dio odnosi na prvo poklisarsko nadmudrivanje s Osmanlijama u kojem s dubrovačke strane sudjeluju Martolica Zamagna i Mato Menze Orčulić, drugi se dio odnosi na diplomatske pregovore s mletačkim providurom, treći na posjet Marina Gučetića bosanskom paši, a četvrti, ujedno i najveći dio, na poklisarsko putovanje Jakete Palmotića i Nikolice Bone na Portu. U preostalim će se potpoglavljima istaknuti itekako značajna uloga transcendentálnih sila u samu epu kao i popratni oblici moći u obliku vjerskog, slovinskog i aristokratskog ideologema te ideologema dubrovačke slobode.

⁸ Kaotičnom stanju netom nakon potresa Palmotić Dionorić sâm nije mogao svjedočiti zato što se taman u to vrijeme vraćao s druge poklisarske misije. Stoga je vjerojatno o svim događajima slušao posredno od Nikole Bunića – svojeg suputnika na opisanu poklisarskom putu – kao i drugih suvremenika i svjedoka ovog potresnog događaja.

4.1. Uspostava vlasti i odnosa moći u Dubrovačkoj Republici nakon Velikog potresa

Palmotić Dionorić svoj ep započinje invokacijom obraćajući se božici „slavnijeh od gora“ uz čiju će lirsku pratnju pjevati o nesreći koja je poharala Dubrovnik, ali i o njegovu slavnu uzdizanju iz moralnog i teritorijalnog rasula. Narativnu situaciju smješta u razoreni Grad oko mjesec dana nakon potresa gdje se preživjelo stanovništvo moralo prilagoditi novonastaloj situaciji i iznaći rješenje kojim će pokušati spasiti Republiku od potpuna propadanja. U tom kontekstu, apostrofirajući građane, poput prava vlastelina poziva na zajedništvo, obnavljanje Grada i povratak svih onih koji su ga u naletu nepromišljenosti napustili. Jasno je da već na samu početku implicitno pokazuje da moć Dubrovačke Republike prije svega ovisi o zajedništvu, odnosno postoji samo onoliko dugo koliko je skupina na okupu. Onog trenutka kad nestane skupina iz koje je moć najprije i potekla, gubi se također i „njegova moć“.⁹ Opisujući reorganiziranje vlasti i unutarnjih odnosa moći u obliku formiranja vijeća koje će vladati iz tvrđave „Leverin“ u službi obrane „sve slobode, kom se rese“ (stih 76)¹⁰, Palmotić Dionorić pokazuje svu ažurnost i sposobnost dubrovačkog plemstva u uspostavljanju reda. Umjesto kneza vodstvo uz „dva Baselja“ preuzima najstariji član vijeća koji je svojim govorom, prije svega, bio moralni poticaj ostalim preživjelim vijećnicima na poduzimanje konkretnih radnji i glas savjesti izbjeglim plemićima da se vrate u Grad. Palmotić Dionorićevo naglašavanje autoriteta u liku kojeg odlikuje starost, a samim time iskustvo i mudrost, u recipijentu automatski budi asocijaciju neporecivosti i vjerodostojnosti njegovih zahtjeva. Ipak, uz veličanje starčeva herojskog čina preuzimanja odgovornosti kojim spašava grad od potpune propasti, treba imati na umu dozu realnosti koja govori da je riječ o jednom od rijetkih preživjelih članova Vijeća umoljenih od kojih se takva požrtvovnost u idealnom slučaju i očekivala i koji, zahvaljujući svojim godinama, ali i tome što mu sin i unuci „bjehu mrtvi pali“ (stih 9500), nije imao mnogo toga za izgubiti, pa je lako mogao preuzeti ulogu moralne vlastelinske veličine. U maniri pravog, domovini vjernog i odanog, vlastelina čini se kao da Palmotić Dionorić vlastiti republikanski aristokratizam stavlja u starčeva usta koja pozivaju na slobodu:

Vas utrnem smislim kada,
Kud se bjehmo uputili,
I ka'o mire bjehmo od grada

⁹ O samu konceptu „moći“ kao zajedništva vidi u: Arendt 1996: 182.

¹⁰ Svi su citati iz epa preuzeti iz Palmotić Dionorić 2014.

Ostaviti namislili;

Kao da ljepše bješe nami

Zemlji u tuđoj sužnjim biti,

Neg rođenijem u stranami

U slobodi gospoditi.

(Pjevanje I, stihovi 121-128)

Iako suptilno kritizira vlastelu koja je napustila Grad čime je istovremeno okaljala svoju čast i dužnost žrtvovanja za domovinu, Palmotić Dionorić to čini vrlo blago izostavljajući otvorene osude, umanjujući njihove grijehe i pripisujući postupke „plahoj nesvijesti“ koja ih je „smela ljutoj u bolesti!“ (stih 114). Štoviše, autor izostavlja sve što bi i na koji način moglo naštetiti ugledu vlastele ili čitava Grada,

ne spominje negativne pojave u gradu koje su se odnosile na opće rasulo i grabež, idealizirajući poslušnost puka, ne želeći da neprijatelji Republike steknu dojam o bezvlađu koje je nastalo nakon potresa (Stojan 2014: 33).¹¹

Vlast se prema Palmotić Dionorićevu opisu uspostavila vrlo brzo čime je suzbila sveopći metež koji je nakon potresa zavladao u Gradu. Imperativ je bila borba za zadržavanje slobode i neovisnosti jer:

Znadijahmo da bez krvi

Gradovi se ne puštaju

I dokli nas smrt ne smrvi,

Da se drugim ne ostavljaju.

(Pjevanje I, stihovi 133-136)

Pritom, susjedne zemlje doživljava isključivo kao prijetnju nazivajući ih „protivnicima od nemila“ i „zlim neprijateljima“. Jasno je da iz ovih (starčevih) stihova progovara Palmotić Dionorićevo sorboneško uvjerenje (Stojan 2014: 33) kojim se sloboda Dubrovačke Republike morala obraniti pod svaku cijenu. Ona je podrazumijevala potpunu neovisnost o ostalim državama te vlastiti unutarnji sustav uprave i vlasti. S obzirom na to da je sva sudbina Dubrovačke Republike bila u rukama političke elite koja je jedina imala pristup političkom diskursu, a samim time i moć kontrole nad drugima, bilo je jasno da ona za opstanak Republike mora u potpunosti vratiti svoju moć, ponovno uvesti politički red i uspostaviti

¹¹ O ovome će biti više riječi u poglavlju 5. Jaketa Palmotić Dionorić kao književni diplomat.

društvenu hijerarhiju. Naravno, što je veći broj ljudi koji se mogu kontrolirati, veća je i moć vladajuće elite, a samim time i cijele Republike.¹² U tom kontekstu, starac zapovijeda

Stvar najprva potrebna je,
Našoj na ovoj da slobodi
Potrebni se zakon daje.
(Pjevanje I, stihovi 146-148)

Najprije je u religioznom duhu savjetovao skupljanje svetačkih moći koje su zatrpale ostale u ruševinama¹³, dok je u duhu pravog državnika odabrao vojnike koji će čuvati gradske zidine. Nesumnjivo je da su potpuno očuvane dubrovačke zidine bile od presudne važnosti u suzbijanju neprijateljskih nasrtaja. I dok su susjedne sile mislile da će s lakoćom iskoristiti fizičku slabost grada i razjedinjenost njegova stanovništva da bi zagospodarile dubrovačkim područjem i preuzele političku moć, Dubrovčani su se brzim djelovanjem vlastele ipak uspjeli oduprijeti. Istovremeno su na zahtjev novoosnovane vlasti dubrovački plemići o svojoj nesreći pisali prijateljskim državama, nadajući se pritom zaštiti i materijalnoj pomoći. Uistinu, nedugo je nakon toga dojedrila „plav“ iz Jakina čiji kapetan dubrovačkoj Vladi predaje hranu koju im kao pomoć šalje Vatikan „da puk ne uzdiše / U žestokom lačan jadu“ (stihovi 1295-1296). S obzirom na to da je u ovom slučaju inicijativu preuzeo papa Aleksandar, ovaj se moment metaforički može shvatiti kao neka vrsta Božje, samim time i duhovne (po)moći.

S druge strane, Dubrovčanima materijalnu (po)moć u oružju šalje prijateljska španjolska kruna. S istim je brodom stigao i „glasoviti vojvoda“ sa skupinom vojnika s kojom je, uz plaćeničku vojsku, trebalo pripremiti obranu Grada (Stojan 2014: 59). Osim što je čuvala Varoš, Ploče i Konavle, postavljena je vojska počela ulijevati sigurnost dotad nemirnu puku:

Puk, od straha koji prije
Strašao se u zloj zgodi,
Sad nimalo strašiv nije,
Neg se u srcu oslobodi
I nastoji sa svom spravom
Da obrani grad rođeni,
Ili 'e trijeba bit se s Lavom,
Ili dođe Zmaj ognjeni.

¹² O moći i kontroli političke elite vidi u: Katnić-Bakaršić 2012: 20.

¹³ O vjerskom će identitetu Grada biti više riječi u poglavlju 4.4.1. Vjerski ideologem.

(Pjevanje III, stihovi 1465-1472)

Teško da se u ovakvim okolnostima može govoriti o „ekonomskoj pomoći“ kršćanskih zemalja kao instrumentu bilo kakvih ucjena i političkih pritisaka (Stojanović, 1982: 147). Pružanje je pomoći, prije svega, bilo u službi održavanja postojećih odnosa moći i obrane vjerskih i političkih interesa država koje su takvu pomoć pružile. Kako bilo, čini se da su u ovim nepovoljnim uvjetima, prema Palmotić Dionorićevu opisu, sve duhovne i materijalne pomoći znatno pridonijele osnaživanju klonula dubrovačkog duha, kao i povezivanju razjedinjena puka. Dubrovčani su u svemu tome pronalazili snagu i uporište za obnovu vlastita grada što se najviše vidi u njihovu zajedništvu gdje

Oni tijekom teku i hode
Iz gomila sve vaditi
Da zapovijed svoje gospode
Budu izvrsno ispuniti.
(Pjevanje I, stihovi 209-212)

Ukratko, budući da „baza moći“ nije ista u svim slučajevima i da najčešće ovisi o kombinaciji dvaju ili više faktora kao što su sila, novac, status, slava i znanje (Katnić-Bakaršić 2012: 20), Dubrovčani su se u pokušaju očuvanja svoje slobode oslonili na tri takva faktora, odnosno oblika moći: duhovnu koja se manifestirala u svetačkim moćima, realnom i metaforičkom shvaćanju papine pomoći u hrani te naposljetku i u njihovu zajedništvu; fizičku koja se manifestirala u očuvanim zidinama, španjolskoj pomoći u oružju i odabranim vojnicima čija je dužnost bila braniti Grad; moć zajedništva svih Dubrovčana koji su pohrlili na izvršavanje zapovijedi vlastele jer, općenito, „moć postoji onoliko dugo koliko postoji skupina“ (Arendt 1996: 182). Svemu tome pridonosi činjenica da je novosastavljena vlada vrlo brzo donijela najvažnije odredbe i sastavila zakone što Dubrovačkoj Republici u potpunosti daje legitimitet nezavisne države s vlastitim zakonodavstvom, unutarnjim uređenjem i zasebnim upravnim sustavom čime jasno dolazi do približavanja Foucaultovu viđenju moći kao strategije u kojoj odnosi snaga postaju djelatni, „a čiji se opći obrazac ili institucionalna kristalizacija utjelovljuju u državnim aparatima, u formuliranju zakona, u društvenoj hegemoniji“ (Foucault, 1994: 64). Kako bilo, Palmotić Dionorić, poput prava diplomata, očekivano kaotičnu situaciju opisuje kao onu u kojoj se, zahvaljujući izvrsnom djelovanju vlastele, a posljedično podložna i vjerna puka, vrlo brzo uspostavio red. No, to su bili samo prvi koraci prema puno zahtjevnijoj zadaći koja je stajala pred njima. Ono što je

uslijedilo bilo je razmatranje načina kojim će se Grad zaštititi i osigurati od napada susjednih sila, a samim time i zadržati slobodu koju je dotad relativno nesmetano uživao.

4.2. Diplomatski odnosi moći

Naslov djela – *Dubrovnik ponovljen* – upućuje na pretpostavku da se epska radnja odvija u, nakon potresa, potpuno *ponovljenom* Gradu ili da barem opisuje sâm proces njegova obnavljanja. Međutim, iako marginalno opisuje rekonstrukciju grada, Palmotić Dionorić najveći dio epa posvećuje osiguravanju preduvjeta njegova opstanka. S obzirom na dubrovačku oslabiljenost, a samim time postajanja potencijalnom metom budućih osvajanja susjednih država, najveći je dio spjeva ispunjen upravo diplomatskim nastojanjima obrane od Osmanskog Carstva, a u manjoj mjeri i Mletačke Republike. U užem, subjektivnom smislu, Dubrovčani su veoma njegovali svoju diplomatsku tradiciju, prema Palmotić Dionorićevim riječima poznatiju kao „nauk od hitrina“, koja je ne samo u dubrovačkim, nego i u međunarodnim krugovima značila mudro, domišljato i lukavo taktiziranje u pregovorima, ali i brzo razotkrivanje i predviđanje smicalica s druge strane pregovaračkog stola. S obzirom na to da su jezik i retorika neodvojivi od politike i moći, oni postaju najjači alati za ostvarivanje političkih ciljeva te inicijatori i tumači odnosa moći (Lakoff, 1990: 13). Naime, činjenica je da je moć često rezultat persuzivnosti i da ljudi koji se vješto koriste retoričkim strategijama mogu lakše steći moć (Katnić-Bakaršić 2012: 21). Tako je hitrina, kao temeljna osobina dubrovačke diplomacije, postala najjači medij posredstvom kojeg je Dubrovačka Republika iskazivala svoju moć u međunarodnim odnosima. Dubrovačkim je poklisarima istovremeno omogućavala da

zadrže ponos vladara slobodne države i dignitet pobjednika, ostanu mirni na sve neprijateljske objede, mudrim, hladnokrvnim i dosljednim govorenjem obrane svoja gledišta te da nikad ne dovedu u opasnost slobodu i opstojnost Dubrovačke Republike (Stojan 2014: 129).

Pomalo vizionarskim naslovom Palmotić Dionorić sugerira krajnji uspjeh diplomatskih misija, iako u svojim počecima nisu uvijek ukazivale na pozitivan ishod. Kao ekvivalent glavnom obilježju baroknog epa koje se očituje u klasičnom oružanom sukobu dviju suprotstavljenih strana s nacionalnim junakom koji predstavlja primjer i zaštitu svojeg naroda, stoji sukob riječima, odnosno diplomatski sukob s Palmotićem kao najboljim diplomatom i glavnim predstavnikom svoje države. U tom će kontekstu u ovom potpoglavlju biti opisani svi odnosi moći koji su se nakon velikog potresa odvijali na retoričkom polju u službi održavanja postojećih granica.

4.2.1. Martolica Zamagna i Mato Menze Orčulić na Porti

Osmanskim je Carstvom u vrijeme Velikog potresa vladao Mehmed IV. zvan Lovac koji je, postupajući samo u skladu sa svojim nagonima, nerijetko obilježenim kao „izopačenim senzualnim reakcijama jednog degenerika“ (Samardžić 1983: 289), na prvo mjesto stavljao vlastite provode i užitke zanemarujući prosperitet ekonomski sve ugroženijeg, anarhijom, unutarnjim sukobima i neprestanim ratovima veoma oslabljenog carstva. U svojem se vladanju umnogome oslanjao na Mustaj-pašu, kajmakana velikog vezira koji se u vrijeme dubrovačkog potresa nalazio na Kreti ratujući s Mletačkom Republikom oko grada Kandije, pa je upravljanje carstvom prepustio svojem namjesniku.¹⁴ S obzirom na to da ga je u mladim godinama služio i tako zadobio njegovo povjerenje (Miović 2003: 142), Mustaj-paša kajmakan imao je veliki utjecaj na sultana koji ga „pomno ljubi, drago cijeni / I sved drži polak sebe.“ (stihovi 2075-2076). Imajući na umu pomalo izvrnutu hijerarhiju moći u samom carstvu u kojem je gotovo apsolutna moć bila u Kara-Mustafinim rukama, Dubrovčani su bili svjesni da održavanje dobrih odnosa s osmanskim kajmakanom ujedno znači i carevu milost.¹⁵ Čuvši da je osmanskog vazala zadesila silna trešnja, Mustaj-paša isprva pokazuje sućut i sažaljenje prema, još uvijek ravnopravnom, gradu koji naziva svojim prijateljem:

Bi žalostan tijekom glasima
I očuču nemir ljuti
Prijateljski grad da ima
Toli svršno poginuti,
(Pjevanje IV, stihovi 2085-2088)

Vijest je o razornom potresu zatekla na Porti dubrovačke poklisare koje Palmotić Dionorić spominje samo kao Martolicu i Orčulića „prihrabrenog“. Otišavši na Portu u potpuno drugim okolnostima i s potpuno drugim namjerama, poklisari su, predajući se tuzi i jadu, teško zadržavali prisebnost te ostali prepušteni skromnim pregovaračkim sposobnostima

¹⁴ U to je vrijeme veliki vezir bio Fazil Ahmet Ćuprilić, dok je pravo ime njegova namjesnika Mustaj-paše zapravo bilo Kara-Mustafa.

¹⁵ To je za Dubrovčane bio poprilično težak zadatak s obzirom na to da je Kara-Mustafa otprije bio poznat kao beskrupulozan, okrutan i pohlepan te se s Dubrovčanima počeo sukobljavati i prije potresa i to zbog premalog dara kako njemu tako i velikim vezirima, što je predstavljalo vječiti uzrok dubrovačkih ratovanja s kajmakanima (Usp. Miović 2003: 143).

u kojima gotovo da nisu imali nikakva iskustva. Iako Palmotić Dionorić za njih govori da su „bistre svijesti nada svijeme“ (stih 2104) i „svud hvaljeni i poštenu“ (stih 2106), to su ipak bili

sasvim osrednji ljudi, bez političkog i diplomatskog dara, malo promućurni, još manje snalažljivi, jedni od onih koje je vlada upućivala između poslanika velike umešnosti ili u prilikama za Republiku manje opasnim (Samardžić 1983: 294).

Ipak, Kara-Mustafa im svojim obećanjima daje nadu. Budući da su se s Mletačkom Republikom već nalazili u oružanim sukobima na otoku Kreti, ovakva je nesreća Osmanlijama predstavljala veliki strah od mletačkog zauzimanja oslabljena grada. Nastojeći spriječiti neželjene događaje, pomoć obrani Dubrovačke Republike jedino je logično rješenje.

Dajući im dobro ufanje
Car da neće grad pustiti,
Ni kratiti sve imanje,
Za čuvat ga i braniti.
(Pjevanje IV, stihovi 2097-2099)

Poklisari ubrzo iz Grada dobivaju pismo u kojem ih vlastela mole da se izbore za carevu i kajmakanovu milost koja bi se, prije svega, očitovala u dubrovačkom neplaćanju godišnjeg harača. Vlada je pogrešno procijenila sposobnosti svojih poklisara te ih je vjerojatno namjerno prepustila vlastitim pregnućima što je u poklisarskim očima izazvalo osjećaj potpune napuštenosti. Našavši se u takvoj situaciji, poklisari nisu znali upotrijebiti ni ono malo svojih sposobnosti koje su imali, iako je bilo očito da nemaju puno šansi protiv Kara-Mustafe jer se Dubrovniku spremala katastrofa puno veća od one prirodne. Posve blag i miran, Mustaj-paša obećava „da će mirni bit u tomu“ (stih 2144) te da će se i u cara zauzeti kako bi im pružili potrebnu pomoć. Znajući iz povijesnih izvora da je zapravo riječ o beskrupuloznoj, okrutnoj i pohlepnoj ličnosti, zanimljiv je u ovom dijelu Palmotić Dionorićev postupak ocrtavanja pašina karaktera kao vrlo mirna, razumna i poštena vladara. Uskoro će se ispostaviti da je Kara-Mustafa samo privremeno navukao masku ljubazna čovjeka koji je spreman pomoći. Zahvaljujući vlastitom diplomatskom iskustvu, sam je Palmotić Dionorić znao da nijedan politički dogovor s Osmanlijama nije konačan te da su nerijetko skloni naprasno odustajati od dogovorenog što ni u ovom slučaju nije bila iznimka (Stojan 2014: 70). Zahvaljujući paklenim silama koje su mu pomutile razum¹⁶, kajmakanovo se početno obećanje pretvorilo u otvorenu prijetnju poklisarima koji su, osim redovite isplate harača,

¹⁶ Uloga je paklenih sila opisana u poglavlju 4.3. Moć eshatološkog svijeta.

Carstvu morali predati tristo vreća zlata i srebra što je navodno ostalo iza Dubrovčana koji su umrli bez nasljednika. Svoju moć dokazuje dodatnom prijetnjom vojnog napada koji može u potpunosti izbrisati Dubrovnik s političke karte. Iako moć nije morala nužno podrazumijevati silu, u osmanskome je slučaju ona ipak bila najjače političko sredstvo kojim bi se zadovoljili interesi u danim društvenim odnosima.¹⁷ Ovim je represivnim govorom Kara-Mustafa jasno pokazao osmansku (nad)moć nad Dubrovačkom Republikom, a plaćanje se harača uistinu činilo kao jedina opcija za spašavanje Grada. U posve novim političkim okolnostima, bez iskustva, savjeta i bilo kakvih prijateljstava, poklisari nisu ni dobili priliku pregovaranja, a već su bili bačeni u tamnicu. Čuvao ih je čauš Oruč-aga kojeg će redovito podmićivati da sačuvaju vlastiti život, ali i „da ih bolje gledat bude“ (stih 2408). Koliko je podmićivanje bilo važno svjedoči općeprihvaćena činjenica da se s Osmanlijama nije moglo pregovarati bez darova i mita. Mito se također može shvatiti kao svojevrsni oblik diplomacije s Osmanlijama koje je pritom postalo neizbježno obilježje osmanske vlasti. Njime se moglo kupiti doslovno sve (od položaja u hijerarhiji do careve milosti), dok su ga stranci koristili kako bi si olakšali boravak u tamnici ili preko nižih podložnika utjecali na nadređene im dostojanstvenike (Miović 2003: 64-65). Nakon utamničenja poklisari šalju pisma dubrovačkoj vlasteli, izvještavaju o veoma teškoj situaciji te savjetuju da se caru što prije donese harač kako bi oni bili oslobođeni.

¹⁷ O odnosu sile i moći vidi u: Stojanović 1982: 19.

4.2.2. Generalni providur kod Dubrovnika

U kratkom se vremenu Dubrovačka Republika našla u središtu obruča koji se sve više počeo stezati. S Porte je stizalo pismo o utamničenju dubrovačkih poklisara i carevu zahtjevu isplate harača uz dodatne vreće srebra i zlata, bosanski se paša s vojskom spremao zauzeti Dubrovnik pod izlikom da ga brani od „španjolskih plavi“ koje mu idu u pomoć, dok je istovremeno s morske strane nadirao mletački providur u želji da zaposjedne grad. Pritisnuti sa svih strana, dubrovački su vijećnici počeli pokazivati razjedinjenost predlažući različita rješenja. Dok su jedni predlagali predaju grada Mlecima s objašnjenjem da su „kršćanske vjere“, drugi su u strahu od osmanskog napada razmišljali o bijegu u „latinske strane“. Budući da je sloboda i dalje bila imperativ, prevladao je treći prijedlog koji kaže da se u Grad dozovu čete koje će ga braniti fizičkom silom te da se svim trima prijetećim silama pošalju poklisari koji će ga istovremeno braniti svojim diplomatskim umijećem. U ovoj se prilici najbolje može uočiti ono što Foucault naziva „otporom“ jer tamo gdje postoji moć postoji i otpor koji nikada nije u izvanjskom položaju, već je uvijek sastavni dio odnosa moći (1994: 67). Pritom, otpor treba shvatiti kao sprječavanje susjednih sila u uvođenju bilo kakvih promjena u postojeći međunarodni poredak moći. Dubrovčani tako pokazuju da u očuvanju svoje slobode ne postoji jedno mjesto velikog odbijanja, „žarište svih buna“, već razni otpori različitih vrsta (isto: 67) među kojima prednjači otpor retoričkom moći na trima poljima.¹⁸ U tom slijedu određena su dva, u Palmotić Dionorićevu epu neimenovana, poklisara čija je zadaća bila uvjeriti mletačkog generala¹⁹, koji je s lađama došao u Gruž,

Da vik grada ne pridaše
Smrt dokli ih svijeh na skrati
(Pjevanje V, stihovi 3087-3088)

Opisujući kako se diplomatsko nadmetanje vršilo „s mnogijem znanjem i hitrošću“ (stih 3102), Palmotić Dionorić uvodi cijelu paletu retoričkih odnosa očitovanih u generalovim otvorenim prijetnjama vojnog osvajanja grada te istovremeno prijateljskog i zaštitničkog stava u čemu je prisutan refleks psihološkog obračuna (Letić 1982: 167) jer

Njegda blago govoraše,
Njegda smionom hrabrenosti.

¹⁸ O otporu kao sastavnom dijelu odnosa moći vidi u: Foucault 1994: 67.

¹⁹ U to je vrijeme generalni providur bio Caterino Cornaro.

(Pjevanje V, stihovi 3103-3102)

U službenim se spisima Mletačke Republike jasno navodi da Cornaro nije imao nalog i odobrenje za otvoreni napad na Dubrovačku Republiku, već je svojim retoričkim umijećem od poklisara morao iznuditi njihovo samovoljno traženje mletačke pomoći i zaštite (Kunčević i Madunić 214: 190). S vojnim prijetnjama ublaženim istovremeno prijateljskim pristupom, njegova se nastojanja očituju u dvama Palmotić Dionorićevim stihovima:

Grad ištuć da izmami,
Čim gospodu prijetnjom kuša.
(Pjevanje V, stihovi 3095-3096)

Međutim, može se reći da Mlečanima nije bilo toliko do osvajanja Dubrovačke Republike koliko do sprječavanja Osmanlija da učine isto. Kako govori i sâm genero, potencijalno bi osmansko osvajanje Dubrovnika predstavljalo, prije svega, veliku ugrozu kršćanstva, a istovremeno i potpunu stratešku katastrofu za Mletačku Republiku koja je toliko bila u strahu od neželjena scenarija da je Dubrovčanima ponudila pomoć ne bi li zajednička protu-osmanska sila bila što jača. Ovdje se može govoriti o mletačkom pokušaju pridobivanja „saveznika“ kako bi se u odnosu na izuzetno moćno Osmansko Carstvo pokušala održati ravnoteža u međunarodnim odnosima.²⁰ Svjesni i sami da bi napadom na Dubrovnik izazvali osmansku odmazdu, Mlecima se dogovoreno „stanje pripravnosti“ činilo kao najbolje rješenje. To se prvenstveno moglo vidjeti u generalovu relativno brzom odustajanju od misli da zauzme grad nakon poklisarovih gotovo utopijskih obećanja da se sami mogu obraniti od Osmanlija i

Da će prije svi umriti
U najgoroj tuzi i smeći
Neg rođeni grad puštit.
(Pjevanje V, stihovi 3118-3120)

Da je riječ o utopističkom retoričkom alatu koji je donio diplomatsku pobjedu svjedoči činjenica da se spomenuto „svi“ u tom trenutku „nije moglo odnositi ni na sve plemiće, a pogotovo ne na sve dubrovačko stanovništvo“ (Letić 1982: 168) što su, po svemu sudeći, znali i Mlečani. U različitim varijantama ponavljana nekoliko puta, zanimljivo je što je ovo

²⁰ O pridobivanju saveznika u međunarodnim odnosima vidi u: Stojanović 1982: 145.

jedina argumentacija kojom su se dubrovački poklisari odupirali providuru što se može shvatiti isključivo kao izraz Palmotić Dionorićevih rodoljubnih nastojanja. Kako bilo, poklisari su u svojem nastupu bili vrlo uvjerljivi te su na neko vrijeme uspješno odložili, ako ne i potpuno riješili, „mletački problem“. Lakoća sklapanja dogovora među dvjema stranama ne treba začuditi zato što je uvjeravanje, tj. „persuazivnost“ jedan od najčešćih puteva kojim politički akteri stječu moć (Katnić-Bakaršić 2012: 21). U svojoj samouvjerenosti da su sposobni oduprijeti se bilo kakvim neprijateljskim napadima, Dubrovčani na kraju ipak koketiraju s Cornarom moleći ga da još neko vrijeme ostane sa svojim lađama u gruškoj luci i tako Republici pruži sigurnost.

Dokli vide paša od Bosne
Kud će obratiti, k kojoj strani,
I ke misli nemilosne
U oholu srcu hrani.
(Pjevanje V, stihovi 3165-3168)

To bi moglo značiti da, iako su se Dubrovčani pretvarali da ih osmanski napadi ni najmanje ne zabrinjavaju, a ne bi trebali zabrinjavati ni Mlečane, ipak su potajno od njih strahovali te su „kao zadnju opciju ostavljali mogućnost da se na neki, nažalost neodređen, način oslone na zaštitu Venecije“ (Kunčević i Madunić 2014: 194). Iako ih ne razlaže detaljno, Palmotić Dionorić dubrovačka diplomatska nastojanja kod mletačkog providura eksplicitno ocjenjuje kao prvi uspjeh dubrovačkog vanjsko-političkog djelovanja i isključivu zaslugu za održavanje korektnih odnosa s Mletačkom Republikom. Međutim, s isključivim tvrdnjama ipak treba biti oprezan jer providurova pasivnost nije morala nužno biti rezultat dubrovačke diplomatske genijalnosti. Štoviše, u pozadini stoji nekoliko ozbiljnih razloga zahvaljujući kojima je Cornaro ostao samo promatrač. Prije svega, Kotor, koji je bio mletački posjed, a koji je također stradao u potresu, nije bio osiguran od turskog napada, pa je za providura osiguravanje njegove obrane svakako bilo preče od osvajanja Dubrovnika s ionako oskudnim resursima (isto: 184).²¹ Istovremeno su se poklisari lako mogli (ili im je Palmotić

²¹ Iz službenih spisa proizlaze još dva razloga providurove pasivnosti. Naime, generalni se providur u vrijeme potresa nalazio u Zadru te nije dobio striktno upute svoje vlade što treba činiti u ovoj delikatnoj situaciji, pa se suzdržao od ikakvih poteza „na svoju ruku“ zbog kojih bi kasnije mogao požaliti. Drugo, Cornarov je mandat u vrijeme potresa bio istekao te je svojeg nasljednika dobio već 1666. godine. Međutim, spletom je okolnosti obnašao funkciju još neko vrijeme nadajući se istovremeno da je smjena dužnosti samo pitanje vremena što je

Dionorić to lako mogao pripisati) oštrim i (prividno) samouvjerenim stavom busati u prsa i (lažno) kleti mletačkom providuru da će svi Dubrovčani prije umrijeti, nego se lišiti vlastite slobode, gotovo sigurno znajući da je mletačka vojska u tom razdoblju bila iscrpljena, oslabljena i brojčano znatno osiromašena (isto: 177). Iako vojno nadmoćnija od Dubrovčana, Mletačka bi Republika samoj sebi bila kamen spoticanja izazvavši napadom na Dubrovnik lančanu reakciju osmanskog protunapada od čije je vojne moći neusporedivo slabija čega je Dubrovačka Republika bila itekako svjesna. Na dubrovačkim je poklisarima bilo da održe balans između dviju sila uvjeravajući mletačkog providura da se nikad neće predati Osmanlijama. Štoviše, izvrsnom su ga strateškom komunikacijom zadržali u Gružu što je, prije svega, bio odraz dubrovačke odanosti i vjernosti. Osmanlijama je to istovremeno predstavljalo znatnu smetnju od bilo kakvih napada, a Dubrovčanima vlastitu zaštitu i sigurnost. Kako bilo, diplomatske su se okolnosti poklopile s povijesnima u korist Dubrovčana nad Mletačkom Republikom. Palmotić Dionorić to iskorištava i sve pripisuje diplomatskoj umješnosti čime daje herojsku aureolu prvoj dubrovačkoj pobjedi na diplomatskom bojištu.

zasigurno bio dodatni razlog njegova izbjegavanja zahtjevnih vojnih operacija koje bi ga mogle zadržati u Dalmaciji (Usp. Kunčević i Madunić 2014: 184).

4.2.3. Kuničić kod bosanskog paše

Usljedi kajmakanove zapovijedi da u Dubrovnik ide nadzirati poklisare dok ne pripreme dogovoreni harač, bosanski je paša okupio trupe s kojima se uputio u središte krize. Međutim, nakon glasina o silnom dubrovačkom bogatstvu kao i španjolskim plavima koje Gradu dolaze u pomoć, a koje istovremeno doživljava kao vlastitu prijetnju, pašine su se namjere promijenile. Ne mogavši zanemariti strateški veoma važan i legendarno bogat Dubrovnik (isto: 182), Ali-paša zapovijeda

Grad Dubrovnik da se plijeni,
Paček da se satariše
Prije negoli budu doći
Španjske plavi da ga osvoje.
(Pjevanje VI, stihovi 3211-3214)

Nakon što su saznali da im i s kopnene strane prijete oduzimanje slobode, dubrovačke vlasti Ali-paši šalju poklisara Kuničića²² „gnjev ufajuć da mu utaži“ (stih 3187) te da svojim diplomatskim naporima sačuva nezavisni status Grada. S iskrenom mišlju da je spreman žrtvovati vlastiti život za Dubrovnik jer

Ko svoj za grad krepko umire,
Vječni život ti dobiva
(Pjevanje VII, stihovi 4310-4311),

Kuničić samo potvrđuje da je dubrovačkoj diplomaciji bilo imanentno (ili je Palmotić Dionorić smatrao da bi trebalo biti) rodoljublje koje se očituje u bezuvjetnom služenju domovini i samoj časti žrtvovanja vlastita života preuzimanjem diplomatske dužnosti. Iskustvenim poznavanjem osmanske naravi

Ko srditi svi su veomi,
Ko su srca nemilosna,
Hudi, opaci i lakomi.
(Pjevanje VII, stihovi 4318-4320)

²² Riječ je zapravo o Marinu Gučetiću. S obzirom na to da nije osobno putovao, Palmotić Dionorić je Pjevanje VI uobličio vjerojatno prema iskazu samog Gučetića (Usp. Stojan 2014: 81-82).

dubrovački poklisar nastoji ipak onim učestalim i očekivanim načinima odobrovoljiti bosanskog pašu. Tako na početku sama susreta nastupa ponizno i predaje mu dar koji je, prije svega, pokazatelj uvažavanja statusa i moći osmanskih velikodostojnika te izvor materijalne koristi (Miović 2003: 51), znajući da potkupljivanjem nižih slojeva u osmanskoj hijerarhiji može lakše ostvariti dobre odnose i sa samim carem. S obzirom na to da je ovdje riječ o konvenciji pozdrava i davanju darova u službi pašina udobrovoljenja, poklisarovo ponizno ponašanje valja shvatiti kao dobar i očekivan uvod u diplomatsku aktivnost. Govoreći udvorno da dubrovačka gospoda ljube slavu njegova glasa te očekuju da ih „od zlijeh zgoda branit bude“ (stih 4356), Kuničić na početku svojeg govora potvrđuje davno uspostavljene (prijateljske) odnose ovih dviju sila. Glavnu riječ ubrzo preuzima Ali-paša koji se već u početnom obrazloženju vojnog pohoda na Dubrovnik služi lažima:

Zato vašu za obranu
Vojsku ovu sam učinio
I k vami idem na uzdanu
Da bih carev grad branio.
(Pjevanje VII, stihovi 4381-4384)

Ovim iskazom Ali-paša potvrđuje početno nametnutu tezu prijateljskog odnosa čiji akteri u njegovu slučaju nisu ravnopravni. Opisujući Dubrovnik kao „carev grad“, bosanski mu paša oduzima autonomiju te ga istovremeno smješta na hijerarhijsku ljestvicu na kojoj postaje o Osmanskom Carstvu ovisan grad, podložan i lišen samostalnosti. Palmotić Dionorić pašinoj „himbenosti“ antitetično suprotstavlja poklisarevu otvorenost kojom naglašava sposobnost samostalne obrane od potencijalnih neprijatelja pravdajući svoju fizičku moć neoštećenim i cjelovitim fortifikacijama istovremeno braneći Španjolce koji nisu protivnici, već „prijatelji od starina“ (stih 4405). Ovim činom Kuničić otvorenim i čvrstim govorom daje nepobitne argumente i zadobiva „diskurzivnu moć“ (Katnić-Bakaršić 2012: 17) nad bosanskim pašom jer s obzirom na to da je moć u vezi sa sposobnošću uvjeravanja, dakle, „s retoričkim vještinama govornika, ljudi koji 'umiju upotrebljavati vještine kako bi pridobili druge za neku točku gledišta, vjerojatnije će dobiti moć“ (Lakoff 1990: 215). Time pašu uvlači u bezizlaznu situaciju u kojoj mu ne preostaje ništa drugo nego prihvatiti igru otvorenosti i čvrstine. Tako bosanski paša napokon pokazuje pravo lice i inicijalne namjere. Iskazuje svoju bojazan od dubrovačkog izdajnog predavanja grada Španjalcima te na kraju potpuno zaoštava svoj iskaz prijeteći vojnim napadom:

I ako se u ičemu
Uzbudete meni oprijeti,
Vami i s vami puku svemu
Učinit ću ružno umrijeti!
(Pjevanje VII, stihovi 4421-4424)

U ovom trenutku diplomatska situacija kulminira te Kuničić u maniri dubrovačke hitrine vrlo mudro odgovara latentnom prijetnjom o mletačkoj vojsci koja stoji u Gružu

Bojnicima da svojime
Grad nam uzme i osvoji
(Pjevanje VII, stihovi 4431-4432)

naglašavajući pritom kako se usprkos svemu Dubrovčani nikog ne boje jer se svojom jakom i mnogobrojnom vojskom mogu oduprijeti svim neprijateljskim napadima. Temeljeći svoj govor na laži, poklisar zaobilazi stvarne razloge mletačkog boravka u Gružu te istim iskazom suptilno prijeti vojnoj sili bosanskog paše istovremeno intenzivirajući prikaz dubrovačke (vojne) moći. Za razliku od retorike s mletačkim providurom, koja je u najvećoj mjeri počivala na persuazivnosti, Kuničić u retoričkom obračunu s bosanskim pašom najviše pribjegava manipulaciji kojom paši onemogućava puni uvid u situaciju i stvarne namjere Mletačke Republike.²³ Izvjesno je da bosanski paša nije mogao povjerovati u jaku i mnogobrojnu dubrovačku vojsku, barem ne mnogobrojniju u usporedbi s onom osmanskom. Ipak, za pašu je puno veći problem predstavljala mletačka prisutnost u Gružu jer je samim time postalo jasno da Osmanlije ne mogu neometano zaposjesti Grad. Štoviše, paša je dobro znao da je u slučaju osmanskog napada postojala ozbiljna prijetnja da se Dubrovčani uz španjolsku pomoć obrane ili u strahu sami predaju u mletačke ruke, pa je poduzimanje bilo kakvih aktivnosti na vlastitu inicijativu u ovom trenutku bilo veoma riskantno. Slijedi ključni i završni udarac, a ujedno i vrhunac diplomatskog dvoboja, u kojem se u nekoliko stihova očituje sve poklisarovo lukavstvo. Stihovima

Nu, ako sila dođe tvoja,
Od straha će svak uteći
Er nećemo s tobom boja,

²³ O persuazivnosti i manipulaciji vidi u: Katnić-Bakaršić 2012: 22.

Neka s carom nijesmo u smeći.

(Pjevanje VII, stihovi 4437-4440)

Kuničić u retoričko polje uvodi figuru cara kojom otvara pitanje odanosti i u odnosu na koju sugovornici uspostavljaju svoju poziciju moći. Prijetnja napuštanjem Republike odraz je hitrosti uma i vještine nadmudrivanja, što je bilo sastavni dio dubrovačke diplomacije na Istoku.

Podrazumijevalo se da će poklisari biti sposobni boriti se na takav način, pa je zato Senat nesnalažljive upozoravao: (...) Turcima treba ađiškat, i govorit, i manedavat se. I za ti uzrok mi smo vas tamo poslali, a ne samo da gledate i da čekate (Miović 2003: 149).

Dodatnom prijetnjom da će napušteni grad preuzeti Mlečani te da caru neće biti ugodna vijest o gubitku vazala, Kuničić potvrđuje svoju vjernost caru te istovremeno hvata Ali-pašu u klopku njegove nevjernosti. Time mu pridaje nepovoljan položaj u hijerarhiji osmanskih dostojanstvenika, a ujedno ga smješta i u podređeni retorički položaj potvrđujući vlastitu „diskurzivnu dominaciju“ (Katnić-Bakaršić 2012: 17). Zahvaljujući hitrosti uma, ovdje do izražaja dolazi Kuničićeva tzv. „indirektna moć“ koja zbog svoje simbolične prirode „može snažno djelovati na društvene grupe i gotovo ih zavesti, 'opčarati' te stvoriti dojam da je postojeće stanje jedino održivo, jedino ispravno i da se odnosi moći ne mogu mijenjati“ (Katnić-Bakaršić 2012: 19). Poljuljan poklisarovim govorom, Ali-paša je primoran lagati te, u nedostatku uvjerljivije diplomatske argumentacije, svoju vjernost pokazuje upravo u namjeri zauzimanja Dubrovačke Republike. Ipak, ovim je retoričkim nadmetanjem paša već unaprijed izgubio bitku jer ako se suprotstavi poklisarovim tvrdnjama, tada prividnom vjernošću caru zapravo dokazuje svoju nevjernost čineći suprotno od onoga što mu je car naredio. Ako pak iskreno prizna da mu car nije naredio zauzimanje Grada, tada se priklanja svim poklisarovim tvrdnjama i pobjeda mu opet izmiče iz ruku. Može se reći da je u Kuničićev govor Palmotić Dionorić unio sve poželjne karakteristike dobrog diplomata. Predstavljajući diplomatski ideal, Kuničića karakterizira, razum, mirnoća, ustrajnost, dostojanstvo, hladnokrvnost i poštovanje sugovornika (Stojan 2014: 83) što je zapravo aluzivna slika Dubrovačke Republike i pobjede nad osmanskim ucjenama, grubostima i prijetnjama kojima se u komunikaciji služe njihovi dostojanstvenici (isto: 83). Međutim, valja imati na umu da je Kuničić posredno saznao carevu stvarnu zapovijed, a poznavajući odnos vlasti u osmanskoj hijerarhiji znao je samim time da paša ne smije „ništa od cara“ o čemu Palmotić Dionorić izravno i govori. Ovdje je jasno uočljivo Foucaultovo istoznačno shvaćanje koncepta znanja i moći gdje onaj koji ima

znanje, ima i moć (Katnić-Bakaršić 2012: 48). Kuničić je zahvaljujući upravo ovim okolnostima zasigurno mogao hrabrije i slobodnije, pun prkosa i otvorenosti pristupiti diplomatskim pregovorima. Bez obzira na njegovo uspješno lukavstvo, paša je zasigurno bio svjestan svih smicalica zahvaljujući kojima je Kuničić dominirao, kao i vlastitih diplomatskih slabosti i taštih hitrina „da njih mudrost privarimo“ (stih 4824). Zbog careve je zapovijedi, a za dobro vlastite sudbine, ipak morao ostati suzdržan što se, prije svega, činilo kao njegov osobni poraz. Kako bilo, „počela je skupa igra, borba bez stvarnih okršaja, u kojoj su oba neprijatelja samo naslućivala s kakvim sve oružjem raspolaže protivnik“ (Samardžić 1982: 304). Paša traži savjete svoje gospode i nakon kraćeg razmišljanja naredi da se ide na Konavle kako bi se izvršile carske zapovijedi, a poklisara odluči zatvoriti u Herceg-Novom. Tako je Marin Gučetić, zvani Kuničić, dijeleći tamničarsku sudbinu svojih prethodnika, izvojevao diplomatsku pobjedu nad osmanskim namjesnikom. Prema podacima iz službenih izvora, osmanska je vojska pod vodstvom bosanskog paše prošla mirno i bez ikakvih incidenata preko Konavala u Herceg-Novu. Međutim, u Pjevanju XVII *Dubrovnika ponovljenog* Palmotić Dionorić dotad retorički sukob intenzivira i premješta u polje teške oružane borbe između Konavljana i Osmanlija u kojoj će Konavljani pod vodstvom trojice dubrovačkih plemića izvojevati pobjedu (Stojan 2014: 171). Iako je postalo jasno da su odnosi dviju suprotstavljenih strana postali daleko od prijateljskih i da je pitanje vremena kada će retorički okršaj prerasti u onaj fizički gdje Dubrovčanin stoji spreman „da mač turskom krvi opoji“ (stih 12760), a bosanski paša ne može dočekati

Neprijatelje sve da smrvi
Da ih smrtno satariše
I napije njih se krvi
(Pjevanje XVII, stihovi 13054-13056),

ipak su oba tabora odgađala zadijevanje borbe ne bi li time iskazala svoju odanost caru.²⁴ Fizički je sukob kao rezultat konavoskog odgovora na gusarska pustošenja po „sinjem moru dubrovačkom“ i kao izraz vrhovne osmanske moći bio neminovan.²⁵ S obzirom na to da je konavoskim napadom moć bosanskog paše došla u opasnost, njegov je odgovor u vidu nasilja

²⁴ Napad bi bosanskog paše značio nepoštivanje careve odluke da se ne poduzimaju nikakvi sukobi, već samo nadzire dubrovačko ponašanje i pripremanje harača. S druge strane, dubrovački bi napad značio otvoreno sukobljavanje s osmanskim velikodostojnicima, a samim time i sukobljavanje s jedinim potencijalnim „spasiteljima“ Republike.

²⁵ O nasilju kao vrhovnoj moći vidi u: Arendt 1996: 176.

bio potpuno očekivan.²⁶ To je ujedno bio jedini otvoreni sukob dviju politički suprotstavljenih strana koji je, strateški pozicioniran u epu, dobro došao kao puknuće svih retoričkih napetosti (s mletačkim providurom, bosanskim pašom i sultanom), ali i kao potencijalni nagovještaj razrješenja prijeporā na svim područjima. Pašina je sumnja u dubrovačku izdaju „careva grada“ traženjem pomoći i zaštite španjolskog kralja bila poticaj za novi retorički okršaj s, tada još uvijek utamničenim, Marinom Gučetićem. Nesumnjivo, paša je samo tražio izgovor da upadne u porušeni Dubrovnik te je u skladu sa svojim tiranskim stavom poklisaru otvoreno prijetio smrću iskazujući tako trenutnu fizičku nadmoć. Kako bi ostao vjeran polariziranju suprotstavljenih strana te istovremeno glorificirao vlastitu ulogu poklisara harača, Palmotić Dionorić iznevjerava stvarne povijesne pozicije pa njegovi poklisari ponekad postaju „vatrene megandžije koje teško održavaju svoje viteško i gospodsko ponašanje“ (Letić 1982:172). Takav je, po svemu sudeći, bio Kuničić koji „živijem ognjem vas razgara“ (stih 13678) te se na pašinu prijetnju fizičkom silom suprotstavlja smirenom, ponosnom i hrabrom retorikom ne zazirući od prijeteće sudbine:

Slavan ja ću poginuti
Er pravedna smrt me hara,
sramotu ti ćeš čuti
Er si ubio poklisara,
(Pjevanje XVIII, stihovi 13727-13720)

Ključan je moment njegova govora zasigurno onaj u kojem otvoreno odgovara na carevu prijetnju čime istovremeno daje do znanja da je Dubrovnik slobodan grad koji kao takav nikad neće pasti ni pod osmansku ni pod čiju drugu vlast.

Nu slobodan ko je,
Prije će stokrat htjet umrijeti,
Neg slobodno biće svoje
Izgubiti za živjeti.
Mi ni kralju ni nikomu
Grad ne damo naš uvike,
A ni caru otmanskomu
Da ugrabi naše dike.
(Pjevanje XVII, stihovi 13685-13692)

²⁶ O odgovoru na ugrožavanje moći vidi u: Arendt 1996: 190.

S obzirom na to da je u svojem izvještaju dubrovačkoj vladi Marin Gučetić pisao kako je na pašine prijetnje o uništenju Republike bio suzdržan²⁷, Palmotić Dionorićevo je prikazivanje poklisarske hrabrosti i suprotstavljanja zapravo bilo „pokazivanje dubrovačkog aristokratskog prezira prema službenoj praksi u Turskoj Carevini, gde su ljudi najnižeg porekla uspevali da postanu najviši državni službenici“ (Letić 1982: 173). U sukob dvojice „rasrčenih“ intervenira mula razumnim savjetom pozivajući na činjenicu da ne postoji zakon prema kojemu se mogu pogubiti poklisari. Ponovno je u ključnom trenutku glavnu ulogu odigralo pozivanje na odsutnu carevu figuru te pašin strah za vlastiti život, a posljedično i njegova bezuvjetna odanost zahvaljujući kojoj odustaje od Kuničićeve pogube. Ipak, na kraju ubija nekoliko Konavljana čime simbolično upozorava na neupitnu osmansku vojnu nadmoć.

²⁷ Gučetić navodi: „Odgovorio sam mu ponizno jer sam primetio da namerno hoće da mi izmami neku reč zbog koje bi mi mogao nauditi“ (Samardžić 1983: 309).

4.2.4. Jakimir i Bunić na Porti

Nošenje harača caru, najutjecajnijoj figuri Osmanskog Carstva, bila je treća, a ujedno najveća i najzahtjevnija diplomatska misija. U ovom kontekstu superlativnih odnosa, bezizlazna je situacija zahtijevala upravo takve osobine izabranih poklisara: najbolji, najiskusniji, u diplomaciji najuspješniji i domovini najodaniji. Tako se s jedne strane našao Jakimir – lik u kojem Palmotić Dionorić utjelovljuje samog sebe – od dubrovačke vlastele izabran stariji poklisar koji se netom nakon potresa vratio sa svoje druge diplomatske misije na Porti, dok mu, s druge strane, rame uz rame stoji njegov mlađi prijatelj, Bunić „plemeniti“.²⁸ „Za tih kratkih časova“, piše Bersa, 'Dubrovčanin se sjeti kolike ga žrtve stoje nezavisnost i sigurnost domovine, i kako je tanak konac o kojemu visi njena sudbina'“ (Stojan 2014: 35). Razvidno je da je diplomatska dužnost bila izraz najvećeg rodoljublja, velika čast, ali i izazivanje neizvjesne sudbine kojoj se odabrani plemić vrlo teško mogao oduprijeti:

Ter videći u toj zgodi
Da mu ni'e se moći skriti,
Neg da trijeba svoj gospodi,
Kako rješe, pogoditi.
(Pjevanje VIII, stihovi 5437-5440)

Nesumnjivo je da je Palmotić Dionorić bio veliki patriot, spreman žrtvovati i vlastiti život kako bi svojoj domovini do kraja služio. Međutim, ipak je pomalo pretjerano razmišljanje Slavice Stojan koja u čitavom svojem djelu provlači misao o Palmotić Dionorićevu putovanju isključivo kao odrazu njegove požrtvornosti i velikog domoljublja. Situacija u kojoj s jedne strane postoji poklisar s bogatim diplomatskim iskustvom među Osmanlijama i u kojeg su molećivo uprte oči svih članova Vijeća i građana te s druge strane nametnuta poklisarska služba, stimulatívna mjera u obliku 300 dukata nagrade kao i prijatnja izgonom iz grada uz veliku novčanu kaznu u slučaju odbijanja, Palmotiću nije davala puno izbora.²⁹ Stoga je pozivanje na domoljublje bio izvrstan paravan iza kojeg su stajali puno dublji odnosi moći dubrovačke vlastele te je kao takvo postalo samo jedna u nizu karika koja

²⁸ Harač su najčešće nosila dvojica poklisara od kojih je jedan morao biti stariji i imati iskustva u diplomatskim poslovima, dok je drugom, mlađem poklisaru, ovo poslanstvo bilo prilika da dokaže svoje diplomatsko umijeće (Miović 2014: 21).

²⁹ Sedamdesetih je godina 17. stoljeća Senat pooštrio mjere do stupnja neupitne djelotvornosti te je nemilosrdno prijetio doživotnim izgonom iz države i smrtnom kaznom (Miović 2014: 25;144).

je Palmotića potaknula na put. Bez obzira na motiv sama putovanja i dalje stoji neosporna činjenica da je sudbina Dubrovnika, grada koji nikada ranije nije bio u tako delikatnoj i opasnoj međunarodnoj krizi kao što je bila politička situacija s osmanskim dvorom produbljena posljedicama Velikog potresa, ležala upravo u rukama poklisarskog dvojca (Stojan 2014: 97). Osmanskom je sultanu donošenje harača usprkos svim okolnostima trebala biti potvrda nepoljuljane stabilnosti i neupitne dubrovačke moći. Upravo kao dokaz (prividne) stabilnosti, neosporne odanosti i uvažavanja osmanskog statusa „vrhovnog vladara“ zasigurno je bilo i formalno, ali očekivano darivanje osmanskih velikodostojnika (s kajmakanom na čelu) čime su Dubrovčani nastojali osigurati što bolji tretman tijekom prijema te istovremeno zadržati dostojanstven ugled zemlje koju predstavljaju (Miović 2003: 74-75). Već se na samu ulazu poklisara u Drenopolje mogu nazreti prijateljski odnosi dviju strana koji se prvenstveno očituju u već ustaljenom ceremonijalu s dostojanstvenim prijemom popraćenim međusobnim poštovanjem i uvažavanjem. Čuvši da je carev i kajmakanov zamjenik Mehmet-paša pitao za blago koje nisu donijeli, poklisari su osjećali dodatni psihološki pritisak te

Staše smislit u svoj svijesti
Kako će se vladat moći.
Koje li će odgovore
Kletijem Turcim mudro rijeti,
(Pjevanje XII, stihovi 8391-8394)

Iako se zahvaljujući Velikom potresu Osmanlijama pružila prilika za pridobivanjem apsolutne moći, ona je i u novim okolnostima, bez obzira na vazalni odnos, i dalje bila relativna. U tom kontekstu valja naglasiti da odnosi moći nisu jednom zauvijek dani, već se unutar postojećih odnosa subordinirane grupe (što je spletom okolnosti postao Dubrovnik čija je moć uslijed Velikog potresa došla u pitanje) mogu boriti za promjene, za ulazak u moć.³⁰ Svjesni nepovoljne pozicije u kojoj se nalaze, Dubrovčani su znali da u samoobrani moraju upotrijebiti najjače oružje koje će im osigurati da dosadašnji odnosi moći dviju sila ostanu nepromijenjeni. To je svakako bilo pouzdanje u čistu diplomaciju koja je, kao ključna strategija dubrovačke vanjske politike, podrazumijevala puno iskustva, mudrosti, lukavosti i retoričke vještine.³¹ U dubrovačkom leksiku poznatija pod nazivom „hitrina“ označavala je

³⁰ O apsolutnoj i relativnoj moći vidi u: Katnić-Bakaršić 2012: 20.

³¹ Palmotić Dionorić je diplomatske nastupe obogaćivao „svojom osobnošću, svojim retoričkim talentom i stvaralačkim pristupom, izbjegavajući suhoparnost i formulaičnost diplomatskog govora. Kao iskusan diplomat, Palmotić je znao da se s Osmanlijama nikad ne zna i da treba biti jako pozoran na promjene njihovih

vještinu nadmudrivanja, „ali i stanje kontinuirane budnosti i opreza koje ne dopušta ni u jednom trenutku opuštanje i predah“ (Stojan 2014: 126). U tom smislu, osim dogovora o tome što će reći caru, poklisari osmišljavaju i način na koji će to izvesti. Njihov je pristup nadilazio ustaljene dubrovačke matrice, pa uz retoričke vještine

Pripraviše tijem uzdahe,
Molbe, suze i žalosti,
Neka tako gnjeve plahe
Smetu turske nemilosti.
(Pjevanje XII, stihovi 8433-8436)

Ovakvo se ponizno i „umiljeno“ početno ophođenje s isprva bijesnim kajmakanom, koji im je po dolasku uskratio pravo sjedenja, a kojem su očekivanim darom nastojali izraziti najveće poštovanje i vlastitu podložnost, teško može shvatiti kao klasično herojsko ili patriotsko držanje Dubrovačke Republike. Međutim, iz same je svjesne pripreme na takvo ponašanje lako zaključiti da je naizgled nejunački i podložnički stav samo „politička poza“ pomoću koje poklisari nastoje zadržati povoljan međunarodni položaj.

Vlada je čak i podsticala ojađeni i molbeni odnos prema sujetnom monarhu i njegovim dvorjanima, naređujući svojim poklisarima da 'sa suzama u očima' i 'žalobnim glasom' treba da 'dirnu u srce' sultana i njegove pomoćnike kako bi se zauzeli za njih u političkim krizama (Letić 1982: 170).

Upravo su ova atributivna svojstva govora bila početak diplomatske aktivnosti koja će svoj puni sjaj dobiti na retoričkom polju. Ovakve strategije koriste zapravo „dominantni govornici“ koji upotrebljavaju „subordiniran jezik“ (ili u ovom slučaju subordiniran način govora) kako bi „ostvarili svoje ciljeve i u krajnjoj liniji potvrdili svoju moć“ (Katnić-Bakaršić 2012: 32). Tako se dubrovačka snalažljivost najbolje može vidjeti u trenutku gdje na kajmakanov napad stariji poklisar odgovara poniznim, ali samouvjerenim protunapadom kojim nastoji u Mustaj-paši izazvati suosjećanje i sram radi neutemeljenih prijetnji. Pozivajući se na prijateljstvo s Osmanlijama u kojem lukavo odabranim pristupom naglašava

Ko da si nam žedan krvi
Hoć nam tako govoriti.
(Pjevanje XII, stihovi 8671-8672)

raspoloženja i uvijek biti spreman na dopunska rješenja promišljenim govorom ispunjenim emocijama i uvjerljivošću“ (Stojan 2014: 132).

Jakimir zapravo naglas izriče vjerojatno stvarne kajmakanove misli čime iznuđuje da tako izrečene nužno budu poništene. Otvorenim pokazivanjem nevjerice prema kajmakanovim zlim namjerama poklisar šalje implicitnu poruku da su one u stvarnosti nemoguće (kao da mu poručuje: „Ti nam nikada ne bi audio.“) čime ga istovremeno hvata u retoričku zamku kojom je prisiljen na dobro vladanje. Uz već očekivanu samoobranu temeljenu na govoru o sačuvanim zidinama, prijetnjom Mlečanima koji nastoje zauzeti grad kao i dovoljno jakoj dubrovačkoj vojsci i gospodi spremnoj „u boju se izrezati“ (stih 8712), Palmotić Dionorić u ocrtavanju poklisarova govora ostaje vjeran započetoj lukavosti kojom sugovornika uvlači u svijet vlastite (retoričke) dominacije. Ovaj je trenutak naročito važan zato što u njemu Jakimir postaje „diskurzivno moćnija osoba“ (upravlja komunikacijom, određuje odnose i diskurzom se pozicionira na vrh političke hijerarhije moći) koja dominira nad „ključno dominantnom osobom“, to jest likom Mustaj-paše (Katnić-Bakaršić 2012: 17).³²

U opisu posljedica Velikog potresa, Jakimir govori o masovnom napuštanju grada dodajući

I ostali bi pobjegnuli
Da najbrže ne skočismo,
Njih odluke ko smo čuli,
Ter ih molbam ustavismo,
Kažući im da razloga
Grada nije ostaviti
Gdje u cara otmanskoga
Svaka nam će milost biti.
(Pjevanje XII, stihovi 8721-8728)

Da napuštanje Republike nije bila samo pusta tlapnja retoričkog nadmudrivanja, već jedna od stvarnih mogućnosti oslobođenja dubrovačkih građana iz novonastale situacije, jasno se vidi u poklisarevu samostalnom promišljanju o takvu pothvatu:

I naprijeda je li ufanje
Da u miru živu i stoje,
Ali 'e trijeba za skončanje
Da ostave kuće svoje.

³² O trima tipovima identiteta koji odgovaraju trima tipovima moći vidi u: Katnić-Bakaršić 2012: 17.

(Pjevanje XVI, stihovi 11817-11820)

Dubrovčani su znali da je prijetnja napuštanjem grada, koliko god se to u praktičnom smislu činilo nesuvislim, Osmanlijama predstavljala veoma mučnu situaciju zato što bi zbog nedostatka dubrovačkih prihoda za harač na kraju izgubile i sama haračara, dok bi posljedično napuštene zidine najvjerojatnije prije zauzeli Mlečani ili bi ih nekolicina preostalih građana, prema vjerskoj osnovi, njima i predala. Tako je zahvaljujući hitrosti njihova uma napuštanje grada postalo „jedno od općih mjesta dubrovačke diplomacije, koje se koristilo u prilikama kad su svi drugi mudri prijedlozi padali u vodu“ (Stojan 2014: 130). Davši naslutiti da u uzročno-posljedičnom lancu napuštanje grada ovisi isključivo o carevoj političkoj odluci, poklisari na njega prebacuju odgovornost, potvrđuju njegovu „direktnu moć“ (Katnić-Bakaršić 2012: 18) te daju do znanja da bi svojom nepovoljnom odlukom mogao doprinijeti vlastitoj propasti. U posrednoj tvrdnji o neupitnoj carskoj milosti poklisar zapravo lukavo raspolaze gotovom stvari za koju dobro zna da ni blizu nije gotova. Dok se posrednim govorom ograđuje od napadačkog stava i isključivih zaključaka, Jakimir u kajmakanova i careva usta vješto stavlja nepostojeće, ali njemu željene riječi te im pripisuje željene postupke prema kojima, postavljajući se kao da su postojeći, upravlja vlastitim ponašanjem. Uz prijetnju napuštanjem grada, opće se mjesto dubrovačke diplomatske (samo)obrane vezalo i uz dubrovački odnos s Mlečanima u kojem su Osmanlije trebali nastupiti kao zaštitnici Republike.³³ Tako je pozivanje na mletačku prijetnju, a ujedno i carevu zaštitu, u svojem govoru iskoristio mlađi poklisar, Nikolica Bunić. Iako mu je pripala manje zahtjevna zadaća, Palmotić Dionorić ga opisuje kao vrsna govornika što se najbolje može vidjeti u nizanju epizoda s mletačkim providurom. Odmićući se od govora održanog kod bosanskog paše, Bunić pred osmanskim kajmakanom dolazak mletačke flote prikazuje kao izravni napad na Dubrovačku Republiku, a ujedno i njezinu slobodu, izostavljajući pritom diplomatsko poslanstvo dubrovačkih poklisara generalnom providuru:

Mnogo bojnijeh korabalja
Dužd mletački posilaše
Da nam uzme grad i valja,
Ki tad bješe pust bez straže.
(Pjevanje XIII, stihovi 9761-9764)

³³ Osmanlije su stvarno štitili Republiku kad su Mlečani pokušavali ugroziti njezino tlo, stoga nikad nisu propuštali službeno zapitati poklisare harača o odnosima Dubrovnika i Venecije (Miović 2003: 92).

Međutim, iako se ovom prilikom jasno istaknula mletačka opasnost u obliku moćne mornarice, ona je bila samo temelj za isticanje puno važnije posljedice koju je takva opasnost prouzrokovala. To se svakako odnosilo na odanost i rodoljublje dubrovačkih bojnika, a samim time i čvrstu obranu grada kojoj mletačka sila nije mogla parirati:

Ali oni, ko vidješe
Da im ni'e moć grada uzeti,
Siliti se s nam ne htješe
Za ne ukazat zle pameti.
(Pjevanje XIII, stihovi 9793-9796)

Na temelju bi poklisarevih govora zanimljivo bilo „analizirati koliko su argumenti 'stvarni', a koliko retorički obojeni, koliko su obećanja samo retorički činovi 'zavođenja' recipijenta, a koliko su utemeljena u stvarnim budućim akcijama“ (Katnić-Bakaršić 2012: 17).³⁴ U ovom su slučaju i persuazivnost i manipulacija, dva naizgled protuslovna načina komunikacije, bili važan segment diskurzivne moći koja je još uvijek bila u rukama dubrovačkih diplomata. Konkretno, ovakav je način kazivanja trebao uvjeriti Osmanlije ne samo u herojsko držanje Dubrovčana, već naglasiti i njihovu odanost Osmanskom Carstvu u „obrani podaničkog *mu* grada od sultanovih neprijatelja“ (Letić 1982: 169, istaknula P. M.). Tako je Bona pomoću trostruke samoobrane (mletačka prijetnja, snažna vojska i odanost) suptilno dao do znanja osmanskim velikodostojnicima da ih ni oni, poput Mlečana, ne mogu prevariti (ni „vuhvujući“, ni „silom mnogom“) te da je bilo kakav pokušaj napada na Dubrovačku Republiku unaprijed osuđen na propast. Dodajući

Samo nemoj da vidimo
Vaše oružje prema nami.
Er kad bi se to zgodilo,
Za ne biti s vami u smeći,
Trijeba bi nam tada bilo
Iz dragoga grada uteći.
(Pjevanje XIII, stihovi 9811-9816),

dubrovački poklisar ponovno daje suptilnu poruku da napuštanje Grada ne znači samo štetu po Dubrovčane, već implicitno znači prepuštanje grada na milost i nemilost osvajačkim

³⁴ Više o persuazivnosti vidi u: Katnić-Bakaršić 2012: 17.

silama s kojima Osmanlije očekuje dugo i neizvjesno ratovanje te vrlo upitna i teška pobjeda s mnogo prolivene krvi (Stojan 2014: 144). Kako bilo, jasno je da je dubrovačka politička praksa njegovala ambivalentan stav u međunarodnim odnosima. Točnije, u svrhu (p)održavanja postojećih odnosa moći, ali i stjecanja moći, dubrovački su diplomati često pribjegavali manipulaciji koja podrazumijeva eksplicitnu prijetnju napuštanjem grada i koja je uvijek vezana uz zloupotrebu moći što se u ovom slučaju odnosilo na posredničku ulogu Dubrovačke Republike kao i njezinu mogućnost pregovaranja s objema stranama.³⁵ Dok su mletačkog providura uvjerali u vlastitu moć kojom se bez ičije pomoći mogu obraniti od osmanskih nasrtaja, osmanske velikodostojnike također nastoje suptilno odgovoriti od bilo kakvih „hudih“ namjera, ali se ovoga puta podčinjavaju naglašavajući svoju odanost mišlju da bi prije pobjegli iz vlastita grada, nego se sukobili sa svojim zaštitnikom iz čega ponovno proizlazi velika opasnost takva čina za Osmansko Carstvo. Iza ovakvih retoričkih nastojanja ne stoji ništa drugo doli balansiranje gospodarske i političke uloge Dubrovačke Republike na međunarodnoj hijerarhijskoj ljestvici. U obama slučajevima retoričkog nadmetanja (napuštanje grada i mletačka prijetnja) poklisari ostaju do kraja mudri te na koncu svojih govora caru ipak priznaju suverenitet ističući da isključivo o njegovoj odluci ovisi sudbina čitava grada:

Ter odgovor carev gleda
Sa svijem svojijem građanima.
(Pjevanje XII, stihovi 8747-8748),

odnosno u Bunićevu slučaju

On može sam na sviti
U mogućstvu slavne dike
Naš Dubrovnik sahraniti,
Ili smaknut za sve vike.
(Pjevanje XIII, stihovi 9841-9844)

S obzirom na prethodne zamaskirane prijetnje, poklisari završnim iskazima ponovno smještaju cara na vrh piramide vlasti dajući mu ponovno samo prividnu „direktnu moć“ (Katnić-Bakaršić 2012: 19) biranja s jednim mogućim rješenjem. U daljnjem retoričkom takmičenju oko vlasništva imovine onih koji su stradavanjem u potresu ostali bez nasljednika,

³⁵ O manipulaciji vidi u: Katnić-Bakaršić 2012: 22.

nad muftijinim je „sudom“ prevladala tradicija. Naime, u svojoj se tvrdnji da bi blago umrlih trebalo pripasti Osmanskom Carstvu kajmakan poziva na muftijino shvaćanje osmanskog zakona kao jedinog pravnog mjerila. I u ovoj situaciji poklisari pokazuju izuzetnu mudrost i snalažljivost pozivajući se na davno sklopljen ugovor u kojem, između ostalog, jasno stoji da Osmansko Carstvo dopušta Dubrovačkoj Republici vladanje po vlastitim zakonima i slobodama te da imovina Dubrovčana umrlih na području Carstva neće pripasti osmanskoj riznici (Miović 2003: 11, 142). Osim što se „povijesna referenca i apostrofiranje svijetle točke iz prošlosti“ u diplomatskim pregovorima upotrijebilo kao „retoričko persuazivno sredstvo“ (Katnić-Bakaršić 2012: 60), pozivanjem se na ovaj sporazum istovremeno naglašava i stoljetna tradicija odanosti i prijateljstva. Tako su Osmanlije barem privremeno izgubile retoričku bitku jer zakonska odluka jedne države zasigurno ne može biti „pravno valjanija“ od krovnog sporazuma sklopljenog među dvjema državama. Nesumnjivo, istaknutim se primjerima najbolje očituje politička igra, manipulacija osjećajima, dubrovačka mudrost i prijetvornost u službi obrane same Republike te oslobađanja od plaćanja dodatnih nameta, daleko od bilo kakvih primisli klonuća ili nemoći. Ovakvim načinom pregovora poklisari u razgovor, ali još važnije, u međusobni odnos uvode potpuno novu realnost u kojoj je kajmakan, dirnut njihovim govorom, prisiljen potpuno promijeniti svoj stav znajući da upotrebom sile može samo naštetiti odnosu s Dubrovčanima. U tom smislu do izražaja ponovno dolazi „indirektna moć“ dubrovačkih poklisara koji svojim govorom stvaraju dojam da je postojeće stanje jedino održivo i da se odnosi moći ne mogu mijenjati. Međutim, koliko god „indirektna moć“ bila „vješta i manipulativna, njoj se pojedinci i grupe mogu oduprijeti“ (isto: 19). Stoga ne treba zavarati Mustaj-pašina nagla udvornost zato što je dubrovačka diplomatska politika bila itekako poznata njezinim takmacima. Koliko su Dubrovčani zapravo bili minorni u osmanskim očima svjedoči činjenica njihova oslovljavanja kao robova i podložne čeljadi što samim time implicira njihovu neporecivu i bezuvjetnu ovisnost o Osmanskom Carstvu:

Što car zapovijeda
Slavnom riječi svako u doba,
To je trijeba da se ureda
Od njegova vrši roba.
Sad najliše gdje razložne
I pravedne ište stvari
U čeljadi sve podložne,
Male vjere, male hari,

(Pjevanje XVI, stihovi 12353-12360)

Iako su dubrovački poklisari na neki način određivali tijek komunikacije i time diskurzivno dominirali, kajmakan je svoju moć u bilo kojem trenutku mogao realizirati zahvaljujući socio-kulturnom (pripadnik dominantne strane u vazalnom odnosu) i situacijskom (onaj o čijoj volji ovisi sudbina jedne države) identitetu.³⁶ Od neprijateljskog je stava ipak odustao vjerojatno zbog toga što je s jedne strane samo car posjedovao „direktnu moć“ (Katnić-Bakaršić 2012: 19), a s druge strane zato što mu društveno-političke okolnosti nisu išle na ruku. Kako bilo, dajući savjet za vladanje pred carem:

Odgovore promislite
Koje ćete njemu dati
Da ga gnjevna ne učinite,
Da se s vami ne zarati.
(Pjevanje XII, stihovi 8965-8968)

kajmakan zapravo suptilno daje do znanja da poklisarski govor vidi kao predstavu punu pretvaranja i laži. S obzirom na to da nema ovlast donošenja odluka, slučaj „Dubrovnik“ prosljeđuje caru svaljujući svu odgovornost na njegova leđa. Nakon Bunićeve ispovijesti o stradavanju Dubrovnika, kajmakan je stajao na razmeđu napada opakih namjera s jedne i smilovanja s druge strane. Izabравši put milosti, Mustaj-paša prema poklisarima nije bio blag zato što to želi biti, već je upravo takvim pristupom održavao povoljan odnos između cara i Dubrovačke Republike:

Ali neka u skončanje
Poklisare ne uvede,
Ni posječe njih ufanje
Kroz ohole sve besjede,
Da ne bude Dubrovnika
Slavnom caru izgubiti,
(Pjevanje XIV, stihovi 9901-9906)

Pod svaku je cijenu htio sačuvati Dubrovačku Republiku, a „umiljeno“ je ponašanje trenutno bilo najbolje rješenje kojim bi to i postigao. Bez obzira na to što u daljnjim dijalozima Osmanlije u liku sama kajmakana, čaušbaše Ali-age, ćehaje i raisa primjenjuju različite

³⁶ O vrstama identiteta vidi u: Katnić-Bakaršić 2012: 17.

pristupe ne bi li ih primorali da pokleknu i predaju zlato, dubrovački poklisari ostaju dosljedni, nepokolebljivi i čvrsti pri svojoj početnoj tvrdnji da nemaju i ne daju ništa mimo onoga što nalaže stari običaj.

Na ove prijetnje i vrline
Poklisari stavno stoje
I kroz mudre sve hitrine
Braniti se tu nastoje.
Ter su slični tvrdu otoku
Koji krepko prima i tjera
Morsku silu svu žestoku
Kad ga udara sred čemera.
(Pjevanje XIV, stihovi 10105-10112)

Pokazujući ponovno ustrajnost i diplomatsku izvrsnost, može se reći da su se pregovori s osmanskim dostojanstvenicima sveli na nadmetanje u strpljenju i izdržljivosti.

Pridržavajući se jednog od osnovnih principa dubrovačke diplomatije, poklisari su im odgovorili istom merom: bili su opširni koliko i oni i tvrdoglavi u ponavljanju istih razloga kao i oni (Samardžić 1983: 331).

U prikazima susreta dubrovačkih poklisara s raznim osmanskim velikodostojnicima veoma je zanimljiva Palmotić Dionorićeva ambivalentnost koja se očituje u doživljavanju Osmanlija kao prijatelja i zaštitnika s jedne te „zlih zlotvora“ s druge strane. Takav se koncept dvostruke perspektive reflektira i na diplomatsko polje gdje se „zloća i tvrdokornost smjenjuju s nastupima punim blagosti i razumijevanja“ (Stojan 2014: 151) što, onkraj vjerojatnih temelja u zbilji, zasigurno pridonosi objektivnosti i vjerodostojnosti sama djela. Diplomatsko sukobljavanje dviju sila doživljava svoj vrhunac u susretu poklisara s osmanskim carem. Za razliku od svojih vrlo aktivnih i dominantnih prethodnika, Mehmetova se inertnost može vidjeti već u njegovu odnosu spram dubrovačkih poklisara čiji dolazak ostavlja po strani te i dalje ostaje vjeran vlastitim užicima u lovu. Iako se harač najčešće predavao na sultanovu dvoru, s obzirom na to da je Mehmet IV. od 60-ih do 80-ih godina 17. stoljeća s cijelim dvorom boravio u Jedrenima i okolnim lovištima, ovom su prilikom poklisari predavali harač u njegovu šatoru u Staroj Zagori (Miović 2003: 75-76). Nakon uobičajena pozdravnog ceremonijala Jakimir započinje „milom u načinu“ prethodno osmišljen govor te „slatko i dvorno usta otvori“ (stih 10734). Od ustaljene forme poniznosti,

udvornosti i laskanja preko mudrog pozivanja na dubrovačku višestoljetnu odanost i vjernost još od cara Orhana³⁷, poklisar nastavlja sa žalopojkom o tragičnom događaju koji je u Dubrovniku ostavio teške posljedice, ali usprkos kojem su ipak donijeli godišnji harač. S obzirom na to da se „manipulacijom“ kao sredstvom postizanja moći uvijek utječe na „mentalne modele“ (Katnić-Bakaršić 2012: 23), Dubrovčani su žalopojkom o vlastitoj sudbini nastojali u caru pobuditi emociju sažaljenja dok su istovremeno donošenjem harača stvorili privid o unutarnjoj stabilnosti Republike. Budući da se harač smatrao sultanovim osobnim darom, Dubrovčani su caru priznali položaj vladajuće figure o čijoj volji ovisi sudbina čitava carstva, a samim time i njegova vazala. Upravo je očekivani i tradicionalni čin predaje harača „Velikom Gospodaru“ trebao biti pokazatelj nepromijenjenih odnosa moći. U stabilnim se okolnostima poklisari nisu obraćali sultanu sa zahtjevima, molbama i problemima, već se umjesto njega, za odnose Republike s Portom, brinuo njegov zamjenik, veliki vezir (Miović 2003: 52). Međutim, s obzirom na dane okolnosti, poklisari su ovog puta učinili iznimku. Osim što se sažalijevaju nad vlastitom sudbinom, istovremeno vape za carevom pomoći:

Ali, slavni gospodine,
Ni već tvoga Dubrovnika,
Ako njega ne pomože
Ne podigne vlast velika,
(Pjevanje XV, stihovi 10773-10776)

Budući da se car kleo na ulogu zaštitnika Republike (na što su se poklisari često i pozivali), traženje njegove pomoći i zaštite u objektivnom smislu ne bi trebalo biti nimalo iznenađujuće. Bez obzira na poklisarsko priklanjanje logičnostima međunarodnih odnosa, obje su strane znale da se u pozadini udvorne retorike vodi puno veća borba s puno većim ulozima. Iako nisu bili u poziciji da postavljaju uvjete i bezuvjetno zahtijevaju milost, ovakvim mudrim retoričkim potezom kojim postavljaju cara kao jedinu osobu koja može spasiti Grad, poklisari zadaju protuudar i prije no što su napadnuti čime stvaraju vlastitu retoričku prednost i preuzimaju „diskurzivnu dominaciju“ (Katnić-Bakaršić 2012: 17). Tako istovremeno sprječavaju svaku mogućnost careva protunapada i time Dubrovniku pružaju svojevrsnu sigurnost. Umjesto obrambena stava koji bi se u ovakvim prilikama očekivao, Dubrovčani ne samo da su se ponizili, nego su još i zatražili carevu pomoć nastupivši kao da

³⁷ Iako se ovdje govori o dubrovačkoj vlasteli koja se „podložiti htjela“ caru Orhanu, taj se odnos može protumačiti u terminu plaćanja harača. Međutim, Vesna Miović ističe kako je pozivanje na plaćanje harača caru Orhanu lažna tvrdnja (Miović 2003: 73).

se takav slijed događaja podrazumijeva istovremeno sprječavajući bilo kakvu kritiku jer bi se u „čistim odnosima“ takav slijed uistinu i podrazumijevao.

Pastićemo na koljena
Prid moguće noge tvoje
Da za slavu tvog imena
Naše ugledaš nepokoje,
Moleći te uzdignuti
Da nas budeš slavnom rukom
Prije nego nas jad priljuti
Satariše smrtnom mukom.
(Pjevanje XV, stihovi 10809-10816)

Kao što je prethodno bio slučaj s carevim kajmakanom, poklisari, priznavši carevu moć kao jedinu o kojoj ovisi sudbina Dubrovačke Republike, hvataju i sama cara u retoričku zamku sa samo jednim, za Dubrovčane povoljnim, ishodom. Car bi tijekom poklisarske audijencije po pravilima ceremonijala cijelo vrijeme šutio potpuno bezizražajna lica. Rijetke su bile prilike kad je poklisarima pokazao emociju ili čak progovorio, a jedna je takva izuzetna prilika bila upravo nakon Jakimirova govora (isto: 74). Vidno ganut ispoviješću o dubrovačkoj nesretnoj sudbini, car ispituje imaju li poklisari što dodati te pokazuje svoju milost otpuštajući ih bez dodatnih pitanja o imovini Dubrovčana stradalih u potresu. Carevo je sažalijevanje i prihvaćanje poklisarskih suptilno postavljenih zahtijeva bila jedina (zdravorazumska) opcija kojom je mogao zadržati svoju poziciju autoriteta i tako pridonijeti održavanju postojeće hijerarhije. Mehmet je ovakvom odlukom spriječio da mu Dubrovačka Republika izmakne kontroli što je moglo eskalirati, s obzirom na upozorenje da su im neprijatelji „na grad nastupili“, u dubrovačkom neposluhu, samovolji, a u najgorem slučaju i predavanju mletačkoj strani. Tako je, pomalo paradoksalno, osiguravanje dubrovačke slobode bilo jedino jamstvo da Dubrovnik i u budućnosti ostane vjeran i ovisan o Osmanskom Carstvu koje je time i dalje u određenoj mjeri zadržalo nad njim „nadzor“ (Foucault: 1994) i tako potvrdilo svoju nadmoć. Iako su dobili carevu naklonost i Ali-aginu potvrdu da zlato i blago „ke je pito iskat neće“ (stih 11104), poklisarskom se iskustvu kao i poznavanju osmanske diplomatske strategije može pripisati sumnja u konačnost njihova pregovaračkog uspjeha. Kako navodi i sam Samardžić: „Posle svega ovog Palmotić se, iako ponosan svojim uspehom, ipak pomalo začudio i podsmehnuo naivnosti s kojom je ceo jedan dvor primao njegove podvale“ (1983: 339). Međutim, prije će biti riječ o osmanskoj mudrosti, nego pukoj naivnosti

jer kao što su dubrovački poklisari vrlo dobro poznavali osmansku ćud, tako je i Osmanlijama bila dobro poznata dubrovačka hitrina, vještina prijetvornosti, oplakivanje siromaštva uz istovremeno grčevito skrivanje bogatstva te „izuzetna sposobnost diplomatskog manevriranja“ (Stojan 2014: 170-171). Dotada potpuno zaslijepljen, car zahvaljujući paklenim silama shvaća

Ah, kako me privariše
Poklisari svom hitrinom
I pamet mi zaslijepiše
Vuhovitijem svojijem činom.
(Pjevanje XVI, stihovi 12281-12284)

Obje su strane bile svjesne prijetvornosti svojeg retoričkog protivnika. Štoviše, obje su strane znale da iza iste prijetvornosti i lažne udvornosti stoji pitanje sudbine Dubrovačke Republike koja je počela visjeti o sve tanjoj niti careve i Mustaj-pašine volje:

I ako življat ne naučite
Ni klanjat se našoj vlasti
S rasrčbe ću strahovite
Splesat vaše oholasti!
Paček vam ću grad uzeti
I razvalit s bojnicima
(Pjevanje XVI, stihovi 12545-12550)

U dosadašnji je, naizgled bezazleni, retorički odnos moći počela otvoreno prodirati osmanska prijetnja fizičkom/vojnom (nad)moći koja se, za početak, počela manifestirati u onemogućavanju dubrovačkih poklisara da se opravdaju, a potom i njihovim utamničenjem. Iako su osmanski velikodostojnici sve oštrije inzistirali na vojnoj prijetnji uobličenoj u hinjenu prisnost i razumijevanje, a sve u službi utjerivanja straha (Stojan 2014: 189), dubrovački su poklisari zahvaljujući ustrajnoj i dosljednoj retorici te hitrini „sve pameti“ pridonijeli konačnom raspletu koji nije eskalirao u fizički sukob, „neg se iznenad sve smirilo.“ (stih 15616). Na nefikcionalnoj je razini osmanska vojna sila neporecivo bila nadmoćnija od dubrovačke, međutim valjalo je uzeti u obzir i dubrovačku silu shvaćenu u korelaciji s društvenom moći gdje se sredstva za njezinu primjenu mogu izvući iz svih elemenata te

moći.³⁸ Ta su sredstva bile sve, možda djelomično hinjene, ali svakako vjerojatne, prijetnje napuštanjem Republike, stvarna mogućnost predaje grada Mlečanima te, u slučaju osmanskog napada, dubrovački odgovor u obliku kršćanske koalicije jer

I scijeć tega da se ima
Zavré onoj na krajini
Sa svijem kraljim krstjanskima
Rat velikoj u vrlini
(Pjevanje XIX, stihovi 15209-15212)

Ipak, za opstanak su i dobro djelovanje ionako već oslabljena Osmanskog Carstva od presudne važnosti bili strateški položaj Dubrovnika kao i njegova posrednička uloga između istoka i zapada. Kako navodi Stojanović: „teritorija igra značajnu ulogu ukoliko preko nje prelaze značajni strateški pravci u datoj konstelaciji sile. Ti pravci mogu da budu značajni za političku moć svake države“ (1982: 63), stoga su ovi argumenti bili jasan poticaj oslobođenja poklisara, odustajanja od bilo kakvih dodatnih nameta kao i zadržavanja dobrih odnosa jer

Ufajući da tadara
Kad ne bude straha imati
On se odvrći neće od cara
Neg s njim skladno mirovati.
(Pjevanje XIX, stihovi 15525-15528)

³⁸ O odnosu sile i društvene moći vidi u: Stojanović 1982: 29.

4.3. Moć eshatološkog svijeta

U mnogim se djelima dubrovačke ranonovovjekovne književnosti pojavljuje nekoliko ontoloških svjetova koji supostoje, međusobno se prepliću, kreiraju određene tematske sekvence, a u konačnici njihov međuodnos utječe i na samu radnju. To vrijedi i za *Dubrovnik ponovljen* u kojem s jedne strane unutar granica *mimesisa* stoji stvarni (povijesni) svijet ispunjen pretežno dokumentarističkim i autobiografskim elementima s mjestimično umetnutim viteško-avanturističkim epizodama, dok s druge strane stoji eshatološki svijet nastanjen bićima koja predstavljaju otklon od svega uobičajenog, prosječnog i očekivanog (Fališevac 2007: 46). Iako su granice među svjetovima jasno utvrđene, bića eshatološkog svijeta mogu utjecati na onaj stvarni, pa je u ovakvim okolnostima riječ o međuigri fantastičnog, simboličkog i realnog. Čudesna se bića u Palmotić Dionorićevu epu prvenstveno odnose na nebeske i paklene sile čija uloga nije samo dopunska, već upravo suprotno – one su jedini i isključivi pokretači radnje, njezina zapleta i raspleta te svojim djelovanjem epski svijet čine maštovitijim, neobičnijim i bogatijim različitim smislovima (isto: 47). Nadnaravne sile omogućuju transcendiranje ljudske sudbine koja postaje predmet njihove igre, a mimetički likovi postaju medij kroz koji se manifestira nadnaravna moć. Međutim, valja naglasiti da iako su Palmotić Dionorićeva čudesna bića jedina mogla utjecati na razvoj događaja u stvarnom svijetu, njihova moć nipošto nije apsolutna. Naime, ona svojim djelovanjem pokušavaju subvertirati prijateljski odnos između Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva, ali se ipak zaustavljaju na razini raspirivanja unutarnjih nagona osmanskih dostojanstvenika (čime samo potiču daljnje pregovore suprotstavljenih strana) ne mogavši pritom narušiti društveni poredak mimetičkog svijeta. Jedina se iznimka događa u Pjevanju XVII gdje se nebeske sile pod vodstvom Sv. Vlaha, kao svojevrsnog *deus ex machina*, upliću u borbu između bosanskog paše i Konavljana kojima pomažu izvojevati pobjedu³⁹:

Vlasi sveti bio je ono
S vojskom svjetijeh mučenika
S kijem vojeva tač smiono
Pod prilikom od konjika

³⁹ Epizoda borbe Konavljana s bosanskim pašom ni u kakvim spisima nije službeno dokumentirana, pa postoji velika mogućnost da ju je Palmotić Dionorić izmislio ne bi li dodatno naglasio dubrovačku snagu, požrtvovnost, hrabrost i, što je najvažnije, nepoljuljanu snagu vjere u (po)moć Sv. Vlaha. S obzirom na to da je sam događaj vjerojatno izmišljen, uplitanje fantastičnih bića koja razrješuju radnju nije nimalo začudno. Štoviše, fantastična se bića doživljavaju kao ona koja postoje usporedno sa stvarnim bićima s kojima dijele istu razinu zbiljnosti.

(Pjevanje XVII, stihovi 13953-13956)

Moć je nebeskih sila upravo u tome što prodiru u stvarni svijet te svojim djelovanjem pomažu mimetičkim likovima riješiti naizgled bezizlazne situacije i tako pridonose raspletu radnje. Paklene sile, s druge strane, zapliću radnju tako što postaju uzrokom glavnih nesreća na kojima se temelji radnja čitava epa. U svojem govoru o katastrofalnom potresu, Nikolica Bona uzrok tragedije vidi upravo u zavisti paklenih sila, utjelovljenih u „zlobi“, koje nisu mogle podnijeti „slavu grada Dubrovnika“ (stih 1795) te

Hteći srećne te visine
S neba od slave vrći doli,
U nesrećne u dubine
Da ih satire vaj oholi,
(Pjevanje XIII, stihovi 9113-9116)

Paklene sile u liku nakaza tvorenih od životinjskih i čovjekolikih elemenata nastanjuju vlastiti svijet odvojen od onog stvarnog na čije unutarnje odnose mogu (samo one i) utjecati. U tom smislu, one djeluju posredstvom snova ili otrovnih zmija koje obuzimaju dušu osmanskih velikodostojnika i tako postaju uzrokom neprijateljskog djelovanja većine Osmanlija o čijoj volji ovisi sudbina čitave Republike⁴⁰:

Pod'te, pod'te svi ureda,
Silne Turke razdražite
Da ustanu puni jeda,
Da grad š njima oborite.
(Pjevanje IV, stihovi 1989-1992)

Osim što su omogućavale transcendiranje ljudske sudbine, paklene su sile u baroknim epovima omogućavale i bijeg od odgovornosti i aktivnog sudjelovanja u povijesnim

⁴⁰ U kontekstu uzroka nedaća valja, osim paklenih sila, spomenuti i žene koje su bosanskog pašu potaknule na napad na Dubrovčane: „One tuge nemilosne / Pune plaća i nemira / Nabuniše pašu od Bosne / Da mu u gnjevu srce uzvira.“ (Pjevanje XVII, stihovi 12921-12924). Ovo je jedini primjer osim paklenih sila općenito, ali i jedini primjer iz realnog svijeta koji je predstavljen kao uzrok fizičkog sukoba! Iako je riječ o implicitnoj mizoginiji, ona se eksplicitno nalazi u Pjevanju VII. Kako bilo, žene su kao poticateljice i uzroci najvećih sukoba ovom prilikom izjednačene s paklenim silama – najvećim čudovištima i uzrocima svega lošeg te samim time smještene na dno društvene ljestvice.

procesima (Fališevac 2007: 65). Upravo u tom smislu Palmotić Dionorić bježi od izravnog anti-osmanskog narativa, pa uvođenjem paklenih sila, kao jedinih bića koja mogu utjecati na povijesne procese, „optužuje“ fiktivnog nekog za neprijateljsko i „hudo“ ponašanje stvarnih osmanskih silnika. Iako ih ponekad izravno negativno opisuje kao „zle zlotvore“, „prihude“, „opake“ i „klete“, Palmotić Dionorić u svojem imagotipskom kreiranju Osmanlija načelno njeguje diplomatsku neutralnost. Kad bi se izuzeo eshatološki svijet čiji stanovnici mute razum i nepovoljno utječu na sultana i njegove podanike, osmanska bi sila u najmanju ruku bila ocrтана neutralno, a u nekim slučajevima čak i pozitivno. O međusobnoj igri eshatološkog i stvarnog najbolje govori Davor Dukić:

Naime, paklene sile u potpunosti vladaju političkim (diplomatskim) djelovanjem turskih likova. Štoviše, turska je zloća isključivo funkcija djelovanja paklenih sila; dok su sile slabe, Turci se ponašaju milosrdno i dobrohotno prema svojim dubrovačkim podanicima, a kad ove osnaže, Turci postaju srditi i pohlepni. Iz logike epske radnje proizlazi: kad ne bi bilo pakla, Turci i Dubrovčani brzo bi se nagodili (2004: 147).

Iz svemoći eshatološkog proizlaze dvije funkcije paklenih sila – one su ponekad simbol čovjekove dualističke prirode, a ponekad su u „funkciji podržavanja konstitutivnih ideologema političke moći“ (Fališevac 2007: 75). Uloga se paklenih sila kao simbola čovjekove dualističke prirode najbolje može vidjeti u Mustaj-pašinu unutarnjem previranju nakon poklisarovih žalopojki o razrušenu Dubrovniku:

Tijem htio bi veomi drago
Iz srca se smilovati
I naprijeda zlato i blago
Od pobjenijeh ne iskati,
Nego neman zla pakljena
Ka ga peca puna jeda,
Gnjevna, ohola i ognjena
Smilit mu se uprav ne da.
(Pjevanje XIV, stihovi 9869-9876)

Osmanske osobine prevrtljivosti, promjene mišljenja i unutarnje dvojbe dubrovačkim su poklisarima bile itekako poznate. Zahvaljujući diplomatskom iskustvu, poklisari su bili svjesni osmanske nepouzdanosti, pa su samim time njihove odluke uzimali s rezervom. Prevrtljivost je jednostavno mogla biti stvarno obilježje osmanske naravi, ali Palmotić

Dionorić je u epu intenzivira, koristi (po)moć nadnaravnog svijeta i ovu negativnu karakternu osobinu utjelovljuje u paklenu neman „Lakomost“. Važno je naglasiti da je svaki otpor osmanskih velikodostojnika prikazan kao da (pod utjecajem paklenih sila) dolazi iz njihova karaktera (iz njih samih) te da ne postoje nikakve vanjske činjenice ili motivi koji bi poslužili kao argumenti za napad na Dubrovačku Republiku (iako ih je u stvarnosti zasigurno bilo).

Druga se funkcija paklenih sila odnosi na podržavanje konstitutivnih ideologema političke moći što se najbolje može vidjeti u krajnjem sukobu gdje Sv. Vlaho kao predstavnik kršćanstva rastjeruje paklene sile i svladava proroka Muhameda. Tako je stvarni politički (diplomatski) sukob između Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva eskalirao fizičkim sukobom u eshatološkom svijetu na razini zavade kršćanstva i muslimanske religije. Trenutak kada sultan prima dubrovački dukat na kojem u liku Sv. Vlaha prepoznaje starca iz svoje noćne more, ključan je trenutak u kojem dolazi do najgušćeg preplitanja dvaju svjetova i svojevrsne realizacije eshatološkog. Iako, za razliku od izravnog interveniranja u Pjevanju XVII, ovdje ne dolazi do izravnog prodiranja nebeskih sila, jasno je da Sv. Vlaho na „udaljenoj“, metafizičkoj razini djeluje na rasplet događaja unutar stvarnog svijeta. U oba je slučaja tvrdnja Dunje Fališevac o tome kako fantastična bića „nikad ne posjeduju toliku moć da bi bitno utjecala na rasplet radnje“ (2007: 66) neprimjenjiva zato što su upravo fantastična bića bila poticatelji epskog raspleta. Ipak, s obzirom na općeprihvaćenu činjenicu da neobična bića dubrovačke ranonovovjekovne književnosti ne potkopavaju dominantne filozofske i epistemološke poretke (isto: 70), narativna je logičnost nalagala da će svijet iz kojeg potječe sukob biti isti onaj svijet u kojem se taj sukob i razrješava. Iako su se natruhe vjerske netrpeljivosti mogle prepoznati u ranijim razmišljanjima osmanskih velikodostojnika gdje

Vas je istok zagrlio
Tursku vjeru nami milu,
(Pjevanje IV, stihovi 1973-1974),

dok za Dubrovnik tvrde:

Poginuće grad smioni,
Satrćemo vjeru hudu.
(Pjevanje IV, stihovi 2007-2008),

ipak je veoma zanimljivo da je Palmotić Dionorić nakon osamnaest pjevanja diplomatskog sukoba djelo odlučio završiti više u duhu baroknog i kršćanski nastrojena pisca odmičući se od dotad čvrste uloge vjerna i požrtvovna aristokrata.

4.4. Dubrovački ideologemi kao sekundarni oblici moći

Dubrovačku se Republiku može proučavati u Andersonovu terminu „zamišljene političke zajednice i to zamišljene kao istovremeno inherentno ograničene i suverene“ (1990: 17). Glavno je obilježje takve ograničene zajednice svakako „snažno horizontalno drugarstvo“ (isto: 18) koje se temelji na onome što se može nazvati (dubrovačkim) identitetom. Pod pojmom se identiteta pojednostavljeno podrazumijeva „proces stvaranja smisla na temelju kulturnog atributa kojemu je dana prednost u odnosu prema drugim izvorima smisla“ (Castells, 2002: 16). Ti se kulturni atributi mogu poistovjetiti s onime što se u ovom poglavlju naziva „sekundarnim oblicima moći“. Naime, Palmotić Dionorić u svojem epu mjestimično razvija i ponavlja nekoliko motiva kojima se, između ostalog, u ključnim pregovorima pred sultanom pravdaju i sami poklisari. Središnji motivi kojima poklisari nastoje argumentirati htijenja dubrovačke aristokracije i oduprijeti se napadima osmanskih silnika zapravo su ideologemi (kulturni atributi) koji stoje u temelju identiteta Dubrovačke Republike. Kao što se „baza moći“ u unutarnjem uspostavljanju reda Dubrovačke Republike temelji na određenim faktorima, tako se „baza dubrovačke moći“ u smislu vanjskopoličkih odnosa temelji na četirima ideologemima – vjere, slobode, aristokracije i slovinstva – i u prethodnom poglavlju detaljno opisanom ideologemu dubrovačke diplomacije.⁴¹ Takvu „bazu moći“ valja razumjeti kao odnos ideologema (snaga) koji su imanentni dubrovačkom području i koji tvore njegovu organizaciju.⁴² Posredovanjem prepoznatljivih ideologema, Dubrovnik postaje nositelj društvenih i političkih značenja, a time posredno i određene društvene poruke (Brković 2018: 134). U nastavku će se razmotriti četiri dubrovačka ideologema koja su, uz diplomatsku vještinu, poslužila kao sekundarni oblici moći obrane od Osmanskog Carstva.

⁴¹ O „bazi moći“ vidi u: Katnić-Bakaršić 2012: 20.

⁴² O odnosu snaga kao temelju moći vidi u: Foucault 1994: 65.

4.4.1. Vjerski ideologem

S obzirom na to da je djelo nastalo u vremenu obilježenu duhom Katoličke obnove, nije neobično da je prvi, a ujedno i najsnažniji takav ideologem dubrovački vjerski identitet. Iako se Palmotić Dionorićev ep temelji na političkim pitanjima opstanka Dubrovačke Republike, duhovna će obnova sama grada biti od presudne važnosti za njegovu sudbinu, a ujedno i golem poticaj za diplomatsku ustrajnost. Tako se već na početku Pjevanja I Palmotić Dionorić vodi kršćanskim konceptom grijeha i iskupljenja, pa razorni dubrovački potres tumači kao Božju kaznu za počinjene grijeha (Brković 2014: 35):

Znam da mi ćeš moći rijeti,
Da je dostojan davno bio
Ovom smrti on umrijeti,
Er se nebu omrazio;
(Pjevanje I, stihovi 13-15)

Nesumnjivo je da je vjera imala značajnu ulogu u određivanju identiteta Dubrovačke Republike. To se najbolje vidi u činjenici da su „tijekom ovog perioda u Revelinu kontinuirano skupljana i osiguravana tri resursa ključna za obnovu: novac, municija i, nimalo nevažno, relikvije svetaca“ (Kunčević i Madunić 2014: 185). Samo smještanje svetačkih moći, kao duhovne obrane Grada, uz bok municiji i gradskoj straži, kao fizičkoj obrani od mogućih nasrtaja neprijatelja, jasno govori o njihovoj važnosti i neupitnoj vjeri u njihovu moć:

I uzda se vele veće
Mrtve u kosti mučenika,
Neg li u sve ine sreće
I u svu vojsku svijeh bojnika.
(Pjevanje IV, 1957-1960)

Osim što su sami vjerovali u veliku moć svetačkih relikvija, Dubrovčani su dobivali i podršku pape, kršćanskog poglavara, koji drži da su oni „štit od puka krstjanskoga“ (stih 1326). Palmotić Dionorić je na Osmanlije gledao kao na političku i vjersku drugost od koje se valjalo obraniti pod svaku cijenu. O tome svjedoči i činjenica da su Dubrovčani razmišljali o sudbini svojeg grada u „vjerskom smislu“ ističući da će se, od dvaju mogućih zala, Dubrovnik radije predati Mlecima „ki kršćanske jesu vjere“ (stih 2852). Tražeći pomoć pape i Španjolske

kao kršćanske zemlje, Dubrovčani se implicitno oslanjaju na „moralnu ucjenu“ znajući da uskraćivanje pomoći Dubrovačkoj Republici ujedno znači i uskraćivanje pomoći čitavu kršćanskom svijetu. No, važnija u tom kontekstu postaje strateška i značenjska moć Republike koja stoji kao „hridna zemlja“, „ograda puna hvala“ i predziđe kršćanstva o čija se pleća razbija „kleta vira“ i „otmanska zla nevjera“. Ovime Palmotić Dionorić implicitno uvodi podjelu na „Mi i Oni“ gdje tako upotrijebljene osobne zamjenice imaju „snažnu simboličku funkciju i snažno signaliziraju asimetrične odnose moći“ (Lakoff 1990: 183). Referirajući se na ustaljenu sliku Dubrovnika kao *antemurale Christianitatis* Palmotić Dionorić reproducira jedan od najvažnijih toposa dubrovačke književnosti prema kojem Dubrovnik kao katolički grad smješten na granici s „nevjernicima“ ima „specifičnu misiju i iznimne zasluge za 'čitavu kršćansku republiku“ (Kunčević 2010: 181).⁴³ Osim međunarodne prokršćanske diplomacije, dubrovačke su vlasti nastojale osnažiti i unutarnji identitet Republike kao kršćanske zemlje. Tako se proces duhovne obnove Dubrovčana u djelu, predočen u etapama grijeh – spoznaja grijeha – pokajanje – oprost (Brković 2014: 36), konkretizira pripravljanjem svetišta, prijenosom svetih moći „iz tvrdoga Leverina“ (stih 262), održavanjem svetkovine i odlukom o gradnji crkve Sv. Vlaha koji

Da pomoćnik on čestiti
Bude gradu Dubrovniku,
Da mu bude isprošiti
U višnjega prednju diku,
I da naprijed još uzbude
Obranitelj vjerna puka,
Da ga čuva, brani i bljude
Od protivnijeh svakijeh muka.
(Pjevanje I, stihovi 525-532)⁴⁴

Sveti je Vlaho, uz pustinjaka Pavla s Dakse, središnja figura dubrovačkog vjerskog identiteta koja, posredujući između stvarnog i eshatološkog svijeta, nastoji u Bogu izazvati smilovanje i tako obraniti Grad. Književna je kultura oko lika Sv. Vlaha isplela brojne

⁴³ Više o diplomatskim pregovorima dubrovačkih poklisara s europskim kršćanskim zemljama u: Kunčević 2010.

⁴⁴ Predodžba sveca kao kršćanskog viteza koji stoji na zidinama Grada i brani ga od neprijatelja, predodžba posve sekularna, ponajprije vojno-obrambena, postat će već od humanističkih vremena stalnim mjestom imaginacije i predodžbene simbolike u književnim djelima (Fališevac 2007: 137).

imago-tipske predodžbe veličajući ga ne samo „kao svetog čovjeka i zaštitnika pojedinaca, nego i kao branitelja, zaštitnika i spasitelja Grada u svim kriznim, unutrašnjim i vanjskim situacijama“ (Fališevac 2007: 139). U tom kontekstu Sv. Vlaho u *Dubrovniku ponovljenom* postaje djelatan lik koji kao svojevrsni *deus ex machina* u ključnim momentima raspliće epsku radnju. Osim što intervenira u božanskom vijeću, Sveti se Vlaho upliće i u stvarni svijet, pa u Pjevanju XVII postaje *miles christianus* koji staje na stranu Dubrovčana i pobjeđuje bosanskog pašu (isto: 150). Ideološki se nešto drugačije i umnogome značajnije djelovanje Sv. Vlaha pojavljuje u Pjevanju XIX u kojem svetac zaštitnik rastjeruje paklene sile, spušta se u pakao i svladava proroka Muhameda. Prikazan kao vjerski protivnik i ljutit borac koji vodi pravedan sveti rat, ovaj svetac istovremeno postaje i politički simbol zaštitnika dubrovačke vlasti i slobode (isto: 150). Stvarajući kršćanski okvir u koji smješta politička previranja dubrovačkih poklisara, Palmotić Dionorić (očekivano) raspliće ep u „vjersku korist“ gdje u sukobu religija kršćanstvo pobjeđuje muhamedanstvo. Ovakvim slijedom događaja, njegova početna uloga aristokrata i diplomata nije nimalo zatumljena, već upravo suprotno. Skromno pripisujući djelotvornoj akciji Sv. Vlaha sve svoje diplomatske zasluge, kojima se povoljno privela kraju kriza Dubrovačke Republike, Palmotić Dionorić iskazuje državotvornu ideološku svijest u kojoj svetac predstavlja političko-simbolički imaginarij dubrovačke vladajuće elite (Fališevac 2006: 60). U tom kontekstu, osim što je posredovao između dvaju ontoloških svjetova, lik je Sv. Vlaha bio poveznica između dvaju dubrovačkih identiteta – vjerskog i aristokratskog. Štoviše, prikazan kao epski junak u čijim rukama leži sudbina čitava Grada, svet je Vlaho imao najveću moć. Bio je zagovornik legitimiteta aristokratske vlasti, borac za kršćanstvo i jedna od najvažnijih figura koja se brine za materijalnu dobit Dubrovačke Republike (Fališevac 2007: 152).

4.4.2. Aristokratski ideologem

U uskoj vezi s vjerskim ideologemom stoji aristokratski ideologem, odnosno ideologem vlastele koja osigurava skladno funkcioniranje grada. Palmotić Dionorić, i sam pripadnik plemenita roda, piše svoje djelo u skladu s političkim htijenjima vladajuće elite veličajući pritom društveni poredak Dubrovačke Republike. Unutarnjem skladu, integritetu, a naposljetku i moći sama Grada pridonosi zajedništvo Dubrovčana koji streme jednakim ciljevima. Ciljeve, odnosno „potrebni zakon“ uvijek, a pogotovo u ovom slučaju potpunog meteža, rasula i urušavanja društvenih granica i moralnih vrijednosti uslijed razorna potresa, postavlja vladajuća elita, a sve u svrhu ponovnog uspostavljanja unutarnjeg poretka, održavanja slobode, neovisnosti, blagostanja i povoljnog međunarodnog položaja Dubrovačke Republike. Iz ovakva silogizma proizlazi jednostavan zaključak koji govori da moć Dubrovačke Republike osigurava vladajuće plemstvo. Jedino je plemstvo, uz pomoć Sv. Vlaha, nakon katastrofalnog potresa bilo sposobno očuvati dubrovačku slobodu kao osnovni preduvjet opstanka cijele Republike (Stojan 2014: 38). Upravo su zato oči svih građana bile uprte u poteze preživjelih plemića koji nisu pobjegli iz grada. S nadom da su sposobni izvući Dubrovnik iz svih nedaća koje su ga snašle, plemići vrlo brzo sastavljaju zakon koji je potrebno slijediti i poštivati. I dok je u svetačkim relikvijama (vjerskom ideologemu) ležala duhovna, društvena moć Grada, u novosastavljenim je zakonima i „kriznoj politici“ aristokracije ležala stvarna, politička moć.⁴⁵ Istovremeno, od plemića se očekivala najveća požrtvovnost, pa tako dio njih bez oklijevanja odlazi u diplomatska poslanstva jer „hrabreno se srce ište“ (stih 5692). S druge strane, i Sveti Vlaho u ulozi poklisara Dubrovnika i njegova zaštitnika, kao metafora dubrovačke vlasti, izlazi pred lice Božje od kojeg moli pomoć i smilovanje. Konstruiran kao plodotvoran politički simbol, upravo je lik Sv. Vlaha koncentrirao u sebi „konstitutivne elemente samoprezentacije moći i vlasti dubrovačkog patricijata“ (Fališevac 2007: 154). Politička je simbolika sveca zaštitnika Dubrovačke Republike, koji aristokratskom poretku daje božansko jamstvo, a Republici osigurava slobodu, ograničena samo na dubrovački vladalački stalež, a ne na cijeli narod: „kao tvorac povijesti Sveti je Vlaho tvorac dubrovačke aristokratske povijesti“ (isto: 150-155).

⁴⁵ O društvenoj i političkoj moći vidi u: Stojanović 1982: 25-26.

4.4.3. Ideologem slobode

Sloboda je jedan od najvažnijih ideala Dubrovačke Republike i vječita težnja utjelovljena u ideologiji dubrovačke aristokracije koja Dubrovniku osigurava političku neovisnost o vanjskim silama, vlastito unutarnje uređenje, zakonodavstvo i upravni sustav. Međutim, s terminom *neovisan* treba biti oprezan. Dubrovnik zapravo traži nekoga o kome će u određenoj mjeri biti ovisan i tko će ga, zauzvrat, braniti od neprijatelja. To je s vremenom, spletom okolnosti, postalo Osmansko Carstvo od čije je vlasti Dubrovnik (uz plaćanje godišnjeg harača) uživao gotovo apsolutnu autonomiju i pod čijim se krilom mogao skriti od neprijateljskih nasrtaja. Uživajući osmansku milost, dubrovačka su vlastela istovremeno uspješno diplomatski balansirala i s ostalim susjednim silama te tako njegovala slobodu koja nakon potresa, hajdučkih provala te osmanskih i mletačkih pomama nikad u većoj mjeri nije došla u pitanje. Bez obzira na njezinu ugrozu, sloboda ostaje i dalje snažan motiv dubrovačke diplomacije kojim se (ne)prijateljima nastoji skrenuti pozornost na stvarnu moć i veoma značajan međunarodni položaj Republike. Tako u audijenciji kod osmanskih velikodostojnika dubrovački poklisari prvo oplakuju sudbinu Grada prisjećajući se u vlastitim jadikovkama

Ki letjaše prem visoko
U slobodnoj svojoj vlasti,
(Pjevanje XII, stihovi 8663-8664)

S razvojem se radnje poklisarski diskurs zaoštrava, pa sloboda više nije samo usputni motiv poklisarskog sažalijevanja nad vlastitom sudbinom, već postaje važan argument isticanja dubrovačke moći i dosljedni pokušaj odupiranja sve snažnijim osmanskim prijetnjama:

Nu slobodan rođen ko je,
Prije će stokrat htjet umrijeti,
Neg slobodno biće svoje
Izgubiti za živjeti.
(Pjevanje XVIII, stihovi 13685-13688)

Uz dosljedni aristokratizam i snažnu teološku podlogu i dubrovačka sloboda postaje (ako ne i temeljna) sastavnica Palmotić Dionorićeva ideološkog stava. Sve su tri razine isprepletene, pa je dubrovačka aristokracija, uz svesrdnu intervenciju Sv. Vlaha, bila sposobna očuvati dubrovačku slobodu kao osnovni preduvjet opstanka Dubrovačke Republike (Stojan 2014: 38).

4.4.4. Ideologem slovinstva

Iako su sloboda i autonomija Republike bile imperativ njezine vladajuće elite, a zadržavanje u granicama „dubrovačkog“ narativa, kojim bi se veličala sloboda i aristokratski poredak Republike, a samim time i dubrovačko plemstvo kao utjelovljenje takva poretka, izraz najvećeg rodoljublja, Palmotić Dionorić povremeno, više konvencijski, nego idealistički, izlazi iz autonomnog okvira Dubrovačke Republike i smješta ju u širu sliku slovinstva. Međutim, na početku 17. stoljeća slovinstvo je značilo i jasan program suprotstavljanja Osmanskom Carstvu kao „gospodaru mnogih porobljenih slovenskih naroda“ (Letić 1982: 173). Budući da Palmotić Dionorićevi poklisari rijetko, ali bez ustručavanja, upotrebljavaju argument slovinstva kako bi naglasili slavu Dubrovnika i zadobili milost osmanskih velikodostojnika, jasno je da se upotrebom ovog koncepta u poetske svrhe Palmotić Dionorić odmaknuo od stvarnog političkog programa. Iako unutar vjerskog ideologema prelazi granice vlastite države povezujući se s cijelim kršćanskim svijetom⁴⁶, slovinstvo je, s druge strane, poklisarima služilo kao diplomatska konvencija iskazivanja dubrovačke superlativnosti, slave i (nad)moći nad svim narodima „slovinskoga od jezika“ (stih 5976):

Naš Dubrovnik dičaše se
Nad slovinske sve države
I ko soko vijaše se
Sred nebesa s svoje slave.
(Pjevanje XIII, stihovi 9061-9064)

Iako se Palmotić Dionorić u svojem govoru o slovinstvu udaljavao od oštih političkih stremljenja naglašavajući samo dubrovačku pripadnost širem, slovinskom kulturnom kontekstu, njegov je iskaz ponekad bio oštrog polemičkog karaktera prema moćnim susjedima (Letić 1982: 176):

I gizardave morske vile
Ke po moru slovinskomu
Izvođahu tance mile
Na čast gradu čestitomu.
(Pjevanje XIII, stihovi 9405-9408)

⁴⁶ Palmotić Dionorić ističe da prodorom Osmanlija na zapad pada „sva krstjanska sreća tada“.

Imenujući more „slovinskim“, Palmotić Dionorić ističe prevlast vlastita grada nad Jadranskim morem istovremeno vodeći retoričku borbu s Mletačkom Republikom za koju je bilo poznato svojatanje i proglašavanje sebe „Gospodaricom mora“. S druge se strane implicitno pozivanje na slovinski identitet u okvirima prostora, kulture i tradicije jasno može vidjeti tijekom poklisarskog putovanja slovinskim svijetom. Tako, primjerice, brojni predjeli kojima poklisari prolaze, poput planina Hotimice, Kunovice ili Planine djevojaka uz evociranje slavenskih legendi i epizoda o slavenskim likovima poput Đurđa Brankovića ili Miloša Kobilovića, kao i pjevanje triju Turčina „pod gusli“, svjedoče o slavenskoj kulturnoj, ali i političkoj prošlosti na sadašnjem osmanskome teritoriju.⁴⁷ Također, „Milošev grad“ u kojem odlaze u „raških kaluđera“ i posjećuju grobnice „Save sveta“ i „bana od starijih jošte ljeta“ (stih 6092) jasno pokazuje da pravoslavna crkva čuva „predosmansku prošlost i drugačije političke odnose moći, no ujedno simbolizira i opstanak kršćanske vjere u Osmanskom Carstvu“ (Brković 2014: 42). Usto, Stojanovo ceremonijalno pjevanje davorija – rodoljubnih pjesama južnoslavenskih naroda – u kojem „davori“ o „slavnu gradu Dubrovniku“ (stih 5926) izravno upućuje na njegovanje slavenske kulturne tradicije. Bez obzira na neupitno uvrštavanje slovinskih motiva, Palmotić Dionorićevo je slovinstvo bilo više u službi zazivanja slavne slovinske prošlosti čije je Dubrovnik bio najsajjniji dio, daleko od gledanja u buduće ujedinjavanje slovinskog naroda i suprotstavljanje Osmanskom Carstvu. Prošlost nije inspirirala Slovina-borca u Dubrovčaninu Palmotiću Dionoriću, već su slovinska osjećanja više bila rabljeni fragmenti posuđeni iz djela pjesnika prethodnika (ili pisanja po uzoru na njih) koji su u trenucima retoričke borbe bili samo popratni argument isticanja dubrovačke moći (Letić, 1982: 178).

⁴⁷ „Kosovo polje je mjesto koje, budeći reminiscencije na legendu o Milošu „Kobiloviću“ i smrti povijesnog sultana Murata koji je poginuo od ruke tog srpskog vojvode, čuva sjećanje na znamenitu kršćansko-osmansku bitku 1389.“ (Brković 2014: 41- 42).

5. Jaketa Palmotić Dionorić kao književni diplomat

Najveće je djelo Jakete Palmotića Dionorića nesumnjivo bilo obilježeno duhom razdoblja u kojem je nastalo, kao i ideologijom dubrovačke vladajuće elite kojoj je sam autor pripadao. Sedamnaesto je stoljeće, obilježeno duhom Katoličke obnove, u umjetničkom smislu iznjedrilo barokna djela s pretežno teološkim (kršćanskim) poetičkim konvencijama kojima se lako može objasniti Palmotić Dionorićev eshatološki svijet nastanjen nadnaravnim bićima koja se upliću u radnju temeljenu na stvarnim povijesnim događajima. Osim preplitanja svjetovnog i eshatološkog plana, Palmotić Dionorić upotrebljava umjerenu kićenost te se kao diplomat i čovjek baroknog doba često služi metaforom, pa sve negativne osobine (poput lakomosti kao pokretačice radnje) osmanskih velikodostojnika tumači utjecajima paklenih sila. U maniri baroknog pisca upotrebljava i ostale epske konvencije: radnja teče kronološki, a započinje *in medias res* – netom nakon dubrovačkog potresa – prekidana je raznim digresijama, epizodama, reminiscencijama na davne bitke, evokacijama slavenskih legendi i junaka, upotpunjena je prikazima putovanja, pripravljanja velikih svečanosti i ceremonijala, a glavni se „junak“ nadaje kao moralni primjer velikog rodoljuba koji utjelovljuje sve vrijednosti i stremljenja jednog naroda. Međutim, valja naglasiti da Palmotić Dionorić kao pripadnik vladajuće elite predstavlja stremljenja upravo vladajućeg sloja Dubrovačke Republike pod izlikom sveopće dobrobiti. Osim netipična epskog junaka, Palmotić Dionorić se u još nekoliko ključnih elemenata udaljava od ustaljenih konvencija baroknog epa. Tako, prije svega, temelj epske radnje predstavlja Veliki potres koji je (epski netipično) vremenski blizak događaj. Dubrovnik je bio haračar Osmanskog Carstva te je neminovno morao izostati i klasični epski sukob dvaju neprijateljskih naroda, pa oružanu borbu zamjenjuje ona diplomatska koju Palmotić Dionorić u ključnom trenutku transcendirira u eshatološki svijet te produbljuje borbom kršćanstva i islama te aktivnim sudjelovanjem natprirodnih bića.

S druge strane, kao gorljivi predstavnik sorboneške politike koja je zazirala od bilo kakva podložničkog položaja prema susjednim silama, Palmotić Dionorić u epu provodi istu politiku zadržavanja i veličanja bezuvjetne autonomnosti, slobode i neovisnosti Dubrovačke Republike. Pritom u svoje djelo upliće lik Sv. Vlaha koji metaforički predstavlja vladajuće plemstvo, a samim time duhovnu i fizičku obranu Republike. Na kraju krajeva, sadržaj cijelog djela upućuje na autorovu tendenciju da upozna čitateljstvo s osobnim iskustvom aristokrata i diplomata koji je „principijelno i ustrajno branio autonomiju i dostojanstvo svoje države“ (Stojan 2014: 24). Koliko god bilo važno ono što je Palmotić Dionorić napisao i ostavio iza

sebe, jednako je važno i ono što je (svjesno) izostavio. Elita, koja je u tom razdoblju u najvećoj mjeri proizvodila književnost, stvara uglavnom idiličnu i harmoničnu sliku o vlastitoj kulturi te proizvodi idealizirane i mitotvorne predodžbe o sebi samoj kao i harmonične slike Dubrovnika općenito (Fališevac 2007: 13). U tom smislu ni Palmotić Dionorić nije iznimka, pa poput prava književna diplomata pomno bira što će zapisati, a što prešutjeti. Tako u diskursu promovira određene vrijednosti koje se smatraju željenima te ih prikazuje kao najznačajnije za određenu zajednicu, dok one neželjene nastoji potisnuti. U tom smislu, jasno je da „diskurs nikada nije politički ni ideološki nevin i da uvijek nastaje s pozicija moći“ (Katnić-Bakaršić 2012: 92). Tako u opisima razorna potresa Palmotić Dionorić stvara lažnu harmoničnu sliku Dubrovnika potpuno izostavljajući sveopće beščašće plemića koji su krali blago stradalih i oglašivali se na njihove vapaje, ili koji su kukavički pobjegli iz grada. Izostavlja i prikaz potpunog bezvlašća, moralnog propadanja i urušavanja društvene hijerarhije koja je zavládala u Gradu netom nakon potresa. Nigdje ne spominje ni Marojicu Kabogu koji je, prethodno se oslobodivši iz tamnice, odigrao izuzetnu ulogu u obnovi i obrani Grada.⁴⁸ Svi su ovi slučajevi zabilježeni u sudskim spisima i privatnim pismima⁴⁹, a Palmotić Dionorić je o njima zasigurno bio obaviješten po povratku sa svoje diplomatske misije. Bez obzira na očiglednost, ipak nije suviše upitati zašto Palmotić Dionorić izostavlja spomenute događaje? Kao reakcija na takve događaje, s jedne bi se strane očekivao Palmotić Dionorićev prijekor zbog izdaje „njegovih“ od kojih se očekivala najveća požrtvovnost, a koji su se ogriješili o moralna očekivanja dubrovačkog rodoljubnog aristokratizma. Međutim, osuđujući diskurs iz pera dubrovačkog aristokrata nije bio poželjan. Prešućivanje je ovakvih događaja značilo zaštitu vlastele, a posljedično i cijele Republike u kojoj bi svako prikazivanje izdaje domovine pridonijelo njezinu urušavanju. Kritiziranje bi vlastele bio neuspjeli pokušaj političkog aktivizma, pa je zatumljivanje svih negativnosti bila najbolja opcija za kreiranje „pozitivno intonirana“ epa o dubrovačkom moralnom i fizičkom dizanju iz pepela bez kontaminacije teksta nedaćama iz dubrovačke unutrašnjosti. U kontekstu nastanka epa

takva samohvala ne signalizira tek puku reprodukciju društvenih vrijednosti i ideologije dubrovačke vlastele. Naime, u njoj se nazire i društveno-pragmatička funkcija dizanja morala i konsolidacije vladajućeg sloja koji je u godinama nakon 'velike trešnje', koja je u historiografiji

⁴⁸ „Frano Bobaljević poslije je pisao svojem bratiću: 'Gospar Marojica Kaboga je sada *generalissimo*, i zaboga, radi kao pas! Cijela vlada ovisi o njemu' (Samardžić 1960: 39-40).

⁴⁹ Primjerice, u pismu Marku Bassegliju, Frano Bobali se tuži da su mu kmetovi s Osojnika došli upomoć tek treći dan po potresu zbog čega neke članove obitelji nije mogao spasiti jer je bilo prekasno (Samardžić 1960: 60).

označena kao 'prva smrt Dubrovnika', proživljavao najozbiljniju krizu u svojoj povijesti. (Brković 2014: 39).

Tako je koncipirano djelo moglo imati utjecaj na kontekst u kojem je nastalo jedino u smislu odbacivanja bilo kakvih sumnji u dubrovačku aristokraciju te veličanja i učvršćivanja njezine vrhovne moći. Nadbiskupovo napuštanje grada s redovnicama Palmotić Dionorić, također, tumači u pomirljivu tonu, pravdajući takvo ponašanje stanjem nepromišljenosti i potpune izgubljenosti.⁵⁰ Ovakva se autorova tumačenja teško mogu pomiriti s objašnjenjem Slavice Stojan koja tvrdi da je Palmotić Dionorićevo razumijevanje napuštanja grada bilo u skladu s njegovom „snažnom kršćanskom spremnošću da oprost, ali i razboritošću i bogatim diplomatskim iskustvom“ (Stojan 2014: 36). Prije je riječ o praktičnom objašnjenju koje govori da je sav imetak redovnica bio čuvan u štedionicama u Napulju i Rimu i koji bi njihov ostankom u Italiji došao u pitanje, dok je njihov povratak, a samim time i novac, trebao u velikoj mjeri pridonijeti obnovi grada (isto: 180). U tom smislu, Palmotić Dionorić diplomatski završava djelo prizivajući povratak redovnica s kojim će Dubrovčanima doći i „sreće sve blažene“ (stih 13992), dok u značenjskom smislu slava i povratak samih poklisara pada u drugi plan. Iako je pisao u skladu s htijenjima dubrovačke aristokracije, upotrebljavajući pritom metaforu za opis negativnih osmanskih osobina unaprijed osiguravajući dobre odnose s osmanskim velikodostojnicima, dubrovački Senat, zbog prilično otvorena antagonizma prema Porti, nije dopustio tiskanje *Dubrovnika ponovljenog*. Svaki tekst koji je tematizirao tursku problematiku bio je podvrgnut strogoj cenzuri, čak i u slučaju autora koji su i sami pripadali vlasteli i čija su vrhunska književna ostvarenja izgrađivala apsolutno pozitivne predodžbe o dubrovačkoj vlasti (Fališevac 2007: 22).

⁵⁰ U spjevu više nema ni spomena o nadbiskupu de Torresu koji se vratio u Dubrovnik s dubrovačkim časnim sestrama i odslužio ulogu predvoditelja Dubrovačke nadbiskupije u godinama obnove koje su slijedile. To samo otkriva Palmotićev prezriv i osuđujući stav prema bjeguncima (Stojan 2014: 58).

6. Zaključak

Na temeljima povijesne stvarnosti kao „stabilne referentne točke“ Palmotić Dionorić piše svoj *Dubrovnik ponovljen*, oblikujući pritom pomalo idealistički ili utopistički svijet vlastite imaginacije. Imajući u vidu stvarni društveni poredak u Dubrovačkoj Republici kao i politički položaj na međunarodnoj pozornici, iz analize i interpretacije sama djela jasno proizlazi da Palmotić Dionorić, prije svega, piše u duhu republikanskog aristokratizma Dubrovačke Republike. To znači da prešućuje sve ono što bi i na koji način moglo poljuljati vjeru u dubrovačku vlastelu, a istovremeno ističe sve ono što bi moglo doprinijeti njezinu veličanju. To se, prije svega, odnosi na naglašavanje požrtvornosti, hrabrosti, rodoljublja i diplomatske umještosti dubrovačkih poklisara koji su, prema Palmotić Dionorićevim riječima, u kriznim trenucima najviše doprinijeli očuvanju domovine. Međutim, postoji nekoliko povijesnih činjenica koje su u trenucima najveće katastrofe išle u korist same Republike. Naime, Osmansko je Carstvo svojom nadmoćnom vojskom moglo napasti Dubrovačku Republiku, ali to ne znači da bi ju dugo i zadržalo zato što je moglo doći do kršćanske koalicije. Također, osmanskim bi napadom Dubrovačka Republika izgubila trgovački monopol, a samim time i izvor prihoda za obnovu Grada, a što je još važnije, i za plaćanje harača. Usto, sukobljavanje je s Dubrovčanima podrazumijevalo i posljedični sukob s Mletačkom Republikom, koja možda nije bila vojno konkurentna, ali trgovački svakako jest, što je u konačnici neminovno moglo pridonijeti gospodarskom propadanju ionako već oslabljena Carstva. S druge strane, nasilnim bi preuzimanjem dubrovačkog područja Mletačka Republika riskirala skandal s drugim kršćanskim zemljama čiju je naklonost trebala radi njihove premoći u ratu s Osmanlijama. Ipak, nepravedno bi i krajnje pogrešno bilo tvrditi da je u ovakvim okolnostima Dubrovačka Republika opstala isključivo zahvaljujući potrebi susjednih sila za njezinom trgovinom i posredničkom ulogom. Svijest je o slobodi kao izvoru moći uz čvrstu vjeru u pomoć Sv. Vlaha te pouzdanje u političku borbu i diplomatsku umješnost dubrovačkog plemstva nadomještala sva izgubljena bogatstva 17. stoljeća. Iako se u nekim književnoteorijskim tumačenjima pretjerano veliča očekivano obnašanje državne diplomatske dužnosti, Palmotić Dionorić bez sumnje zaslužuje status požrtvovna i hrabra rodoljuba. O tome, onkraj poklisarskih misija, svjedoči činjenica da je cijeli život posvetio domovini i slabo plaćenim državnim dužnostima zanemarujući pritom vlastitu obitelj i puno unosnije privatne poslove. Tako je epskim oblikovanjem vlastita časna poslanstva u maniri književnog diplomata ostavio iza sebe vrijedan trag veličanja slavne dubrovačke prošlosti umnogome pridonoseći hrvatskoj književnoj tradiciji.

7. Literatura

Anderson, Benedict. 1990. *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb: Školska knjiga.

Aristotel. 1979. O pjesničkom umijeću. U: Miroslav Beker. 1979. *Povijest književnih teorija*. Zagreb: SNL.

Brković, Ivana. 2014. Identitet prostora i prostori identiteta / alteriteta u epu „Dubrovnik ponovljen“ Jakete Palmotića Dionorića. U: Lana Molvarec (ur.) 2014. *Mjesto, granica, identitet. Prostor u hrvatskoj književnosti i kulturi*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Brković, Ivana. 2018. *Političko i sveto*. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.

Car, Milka. 2009. Književnost i povijesni svijet Zdenka Škreba i teorija fikcionalnosti. *Umjetnost riječi*, LIII, 3-4, str. 153-167.

Castells, Manuel. 2002. *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.

Dukić, Davor. 2004. *Sultanova djeca*. Zadar: Thema.

Fališevac, Dunja. 2006. Politika simbola: Predodžba svetog Vlaha u književnosti starog Dubrovnika. U: Vinko Brešić (ur.) 2006. „Osmišljavanja“; *Zbornik u čast 80. Rođendana akademika Miroslava Šicela*. Zagreb: FF press, 43-60.

Fališevac, Dunja. 2007. *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad. Studije o dubrovačkoj književnoj kulturi*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Foucault, Michel. 1994. *Znanje i moć*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Foretić, Vinko. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio. Od 1526. do 1808*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Greenblatt, Stephen. 2007. Nevidljivi meci: Subverzija vlasti u renesansi. U: David Šporer (ur.) 2007. *Poetika renesansne kulture: novi historizam*. Zagreb: Disput.

Harris, Robin. 2006. *Povijest Dubrovnika*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

- Katnić-Bakaršić, Marina. 2012. *Između diskursa moći i moći diskursa*. Zagreb: Zoro.
- Kunčević, Lovro. 2010. Retorika granice kršćanstva u diplomaciji renesansnog Dubrovnika. *Anali Dubrovnik*, 48, 179-211.
- Kunčević, Lovro – Domagoj Madunić. 2014. Venecija i Dubrovnik u vrijeme velikog potresa 1667. godine. *Anali Dubrovnik*. I, 52, str. 173-218.
- Lakoff, R. T. 1990. *Talking Power: The Politics of Language in Our Lives*. New York: Basic Books.
- Letić, Branko. 1982. *Rodoljublje u dubrovačkoj književnosti XVII veka*. Sarajevo: „Svjetlost“.
- Miović, Vesna. 2003. *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*. Zagreb – Dubrovnik. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Miović, Vesna. 2005. *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana s analitičkim inventarom sultanskih spisa serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku*. Dubrovnik.
- Miović-Perić, Vesna. 1996. *Odnosi na osmansko-dubrovačkoj granici 1667-1806*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, doktorska disertacija.
- Mitić, Ilija. 2004. *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Palmotić Dionorić, Jaketa. 2014. Dubrovnik ponovljen. U: Slavica Stojan (ur.) 2014. *Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića*. Zagreb – Dubrovnik. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Pechter, Edward. 1987. *The New Historicism and Its Discontents: Politicising Renaissance Drama*. *PMLA*. III, 102, str. 292-303.
- Porter Abbott, H. 2008. *The Cambridge introduction to Narrative*. United Kingdom: Cambridge University Press. [Cit. prema Stojan 2014: 30.]
- Samardžić, Radovan. 1960. *Borba Dubrovnika za opstanak*. Beograd: SANU.
- Samardžić, Radovan. 1983. *Veliki vek Dubrovnika*. Beograd: Prosveta.
- Schwarzenberger, G. 1951. *Power Politics*. London: Stevens.

Stojan, Slavica. 2014. *Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića*. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.

Stojanović, Radoslav. 1982. *Sila i moć u međunarodnim odnosima*. Beograd: Radnička štampa.

Škreb, Zdenko. 1964. Doktrina o dvjema stvarnostima u nauci u književnosti. *Umjetnost riječi*, I, str. 5-14.

Van Dijk, T. A. 1997. Discourse as Interaction in Society. U: Van Dijk (ur.) 1997. *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, II, London, New Delhi: SAGE, str. 1-37.

ODRAZ STVARNIH ODNOSA MOĆI IZMEĐU DUBROVAČKE REPUBLIKE I
OSMANSKOG CARSTVA NAKON VELIKOG POTRESA U *DUBROVNIKU*
PONOVLJENOM JAKETE PALMOTIĆA DIONORIĆA

Sažetak

Kako bi nakon jednog od najvećih događaja dubrovačke povijesti, Velikog potresa 1667. godine, zadržala značajno mjesto u međunarodnim odnosima, Dubrovačka je Republika ponovno trebala uspostaviti društveni i politički poredak te uvjeriti susjedne sile – Osmansko Carstvo i Mletačku Republiku – u njezinu neupitnu moć. Ovaj je događaj opisao dubrovački vlastelin i književnik Jaketa Palmotić Dionorić u svojem epu *Dubrovnik ponovljen*. Uz uvažavanje stvarnog povijesnog konteksta, u radu se pomnim čitanjem *Dubrovnika ponovljenog* analizira i interpretira prikaz odnosa moći u samoj Dubrovačkoj Republici te njezini odnosi moći s Osmanskim Carstvom i Mletačkom Republikom. Polazeći od činjenice da većinu epa zauzimaju diplomatske misije, u tekstu se najveća pažnja posvećuje retorici moći, dok se kao popratni, „sekundarni oblici moći“ uvode dubrovački ideologemi slobode i slovinstva te vjerski i aristokratski ideologemi. Također, u radu se u obzir uzima i samo podrijetlo Palmotića Dionorića kao dubrovačkog aristokrata te se razmatra potencijalna moć koju je njegovo djelo moglo imati u političkom i društvenom kontekstu Dubrovačke Republike 17. stoljeća.

Ključne riječi: *Dubrovačka Republika, Osmansko Carstvo, Mletačka Republika, odnosi moći, retorika moći, dubrovački ideologemi*

POWER RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF RAGUSA AND THE OTTOMAN
EMPIRE AFTER THE GREAT EARTHQUAKE OF 1667 IN „DUBROVNIK
PONOVLJEN“ BY JAKETA PALMOTIĆ DIONORIĆ

Summary

The Republic of Dubrovnik had a relevant position and significance in international affairs that was affected by the Great Earthquake in 1667. To maintain it, the Republic of Dubrovnik had to re-establish social and political affairs and convince the Ottoman Empire and the Republic of Venice that the power of The Republic of Dubrovnik is not in question. Nobleman and writer Jaketa Palmotić Dionorić wrote an epic poem *Dubrovnik ponovljen*. This paper analyses the epic poem and take the historic context into consideration. Also, the paper analyses the hierarchy of power in the Republic of Dubrovnik itself and diplomatic and political relations with the Ottoman Empire and the Republic of Venice. Diplomatic missions are the focus in the epic poem and rhetoric is strongly emphasized. Besides the diplomatic power, the secondary forms of power are the ideologeme of freedom and Slavic culture, as so as religious and aristocratic ideologeme. Besides all the above, the paper takes into consideration the noble origin of the writer, Palmotić Dionorić himself. The nobility of the writer and the significance of the epic poem could have impacted the political and social context formed around The Republic of Dubrovnik in the 17th century.

Keywords: *The Republic of Dubrovnik, The Ottoman Empire, The Republic of Venice, power hierarchy, the rhetoric of power, the ideologeme of Dubrovnik*

Zahvala

Još je u petom razredu osnovne škole nastavnik hrvatskog jezika rekao da bi se neki učenici mogli baviti njegovim poslom. Znala sam da se to odnosi na mene. I eto, petnaestak godina kasnije pišem zahvalu za diplomski rad na kroatistici.

Prije svega, hvala profesoru Dukiću na izvrsnim predavanjima zahvaljujući kojima je dotad „neprivlačno“ područje „starije hrvatske književnosti“ učinio toliko zanimljivim da je u meni pobudio želju za daljnjim istraživanjima ovog područja. Hvala Mu i na razumijevanju, strpljivosti, ažurnosti, stručnosti i pristupačnosti zahvaljujući čemu je čitav proces nastanka rada bio užitak i strast.

Hvala cijelom Filozofskom fakultetu što mi je dodatno proširio vidike, pridonio shvaćanju da smo svi „jednaki u različitosti“, da ne postoje podjele i da svatko zaslužuje priliku. Ipak, ponijet ću s Fakulteta ono najvrjednije – nekoliko osoba koje nisu samo „faks frendovi“, već Prijatelji za cijeli život. Hvala Teni, Leoni, Tomiju i Židi na najugodnijim druženjima, pomoći, savjetima, konstruktivnim kritikama i milijunima sati provedenim u smijehu.

Hvala najobzirnijoj cimerici Mariji na ugodnom suživotu, najboljim životnim savjetima, buđenjima i poticajima uz popratni: *Ajde, Petra! Bit ćeš mi zahvalna kasnije!* I zaista jesam.

Hvala Eni, Ivi i Lei na strpljivom slušanju, razumijevanju i radovanju mojim uspjesima. Hvala i svim onim dalekim, ali srcu bliskim dušama koje su vjerovale u mene i bile mi podrška.

Naposljetku najvažnije, hvala mojim roditeljima i bratu bez čije neizmjerne podrške, bezuvjetne ljubavi i brizi ništa ne bi bilo moguće.

I naravno, hvala prstu sudbine koji me umjesto na stomatologiju poslao na kroatistiku i omogućio mi da učim o onome što najviše volim i istovremeno u tome uživam. Na kraju krajeva, ono što može biti, uvijek se pokori onome što mora biti.